

UDK: 81'32:81'36:81'37:81'373:[811.163.42+811.14+811.111]:27-23BIBL

Izvorni znanstveni rad

Prihvaćen za tisak: 17. listopada 2012.

Zrinka Jelaska
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
zjelaska@ffzg.hr

Valentina Baričević
Družba sestara Kćeri Marije Pomoćnice, Zagreb
valentina.baricevic@gmail.com

Leksička jednostavnost i značenjska složenost rječnika Ivanova evanđelja

U radu se raspravlja o nekim jezičnim i stilskim obilježjima Ivanova evanđelja prema dostupnoj literaturi o evanđeljima općenito i proučavanju njihovih čestotnih obilježja u jednomu hrvatskomu prijevodu, posebno najčešćih imenica. Hrvatski prijevod ima gotovo polovicu više različitih natuknica nego grčki izvornik, što donekle pokazuje rječničku višeznačnost izvornika. Tekst Ivanova evanđelja rječnički je po nekim mjerama jednostavan: u odnosu na sinoptička Ivanova evanđelja rječnički je manje raznoliko, a zbog manjega udjela samoznačnica, posebno imenica i pridjeva, leksički je manje gusto. Uz ponavljanja, objašnjenja i uporabu antonima to doprinosi većoj razumljivosti teksta. Međutim, zbog višeznačnosti i simboličnosti tekst je značenjski složen i teži od sinoptika. Stoga je pisac Ivanova evanđelja u odabiru riječi postupio izrazito pedagoški prema svojim primateljima — kad je neka jezična razina teža ili teška, treba radi razumljivosti pojednostavniti sve ostale. Iako su, dakle, riječi odabirom i različitosti jednostavne, radom se pokazuje da ne bi trebalo govoriti o siromaštvu rječnika, već o manjem broju različitih natuknica uslijed njihove i tekstne višeznačnosti. Čestotna raščlamba imenica Ivanova evanđelja pokazala je da su češće imenice u Ivana sadržajno vrlo važne riječi, što pokazuje i njihova veća morfološka raščlanjenost. Ivanu su svojstvene samo one koje se ne pojavljuju među najčešćim imenicama ni u općemu hrvatskomu rječniku, ni u Bibliji, ni u

ostalim evanđeljima, ali i one koje se u njegovu evanđelju pojavljuju među najčešćima kao i u sinoptičkima, no s uočljivo većim brojem pojava.

1. Uvod¹

Evanđelje je (prema grčkoj riječi *euaggélion*, εὐαγγέλιον ← *eú*, εὖ, ‘dobro’ + *ággelos*, ἄγγελος, ‘vjesnik, glasnik’) *radosna, dobra vijest* (Badurina 1985), a kao riječ je višeznačnica. Znači novozavjetnu poruku o spasenju zapisanu u četiri evanđelja; radosnu vijest o kraljevstvu Božjemu te o Kristovoj mucii i uskrsnuću; književni oblik u kojemu je zabilježena radosna vijest; četiri prve knjige Novoga zavjeta; ulomak iz evanđelja koji se čita u bogoslužju (Rebić 2002). U ovomu će se radu evanđeljima pristupiti kao jezikoslovnoj građi na kojoj se mogu provjeravati neki brožčani podatci jezičnih kategorija hrvatskoga jezika u okvirima kvantitativne lingvistike, ali i kao tekstovima čija se svojstva na temelju takve brožčane raščlambe mogu donekle bolje razumjeti. Čestota pojedinih riječi ili izraza već se pokazala kao jedno od korisnih pomoćnih sredstava u tumačenju pojedinih biblijskih tekstova, posebno evanđeoskih, na grčkomu (npr. Barret 1955, 1978, Grant 1963, Tepert 2001, Mrakovčić 2011). Istraživat će se neka obilježja jezika Evanđelja po Ivanu u hrvatskomu prijevodu (Duda, Fućak 1985), donekle i u usporedbi sa sinoptičkima da bi se, među ostalim, pokazalo kako se uočena razlika među tim tekstovima u grčkomu izvorniku očituje u hrvatskomu jeziku.

Četiri evanđelja koja je kršćanska crkva uvrstila u kanon Novoga zavjeta, a tradicija ih pripisuje apostolima Ivanu i Mateju i učenicima apostola Marku i Luki, povijesni su spisi na kojima se temelji kršćanstvo, no nisu poglavito izvješće o povijesnome Isusu iz Nazareta, nego nadahnuti i vjerodostojni tekstovi koji svjedoče o njemu, njegovu poslanju i učenju te literarno djelo kojim se poglavito navješta iskupljenje od grijeha i pomirba s Bogom preko žrtve Isusa Krista, sina Božjega, što je i temeljna poruka kršćanstva (Duda 2001). Sva četiri evanđelja prikazuju Isusa kao Spasitelja i Mesiju pa bi se mogla promatrati i kao cjelina. To je npr. učinio B. Duda (1962) prevevši četiri evanđelja iz izvornika i ujedinivši ih u tzv. evanđeosku harmoniju (Lovrec, Starić 2000) tako da se susljedno navode izvještaji prema redosljedu Isusova života i djelovanja. Međutim, svako je evanđelje samostalna cjelina različite duljine i namjene. Markovo je najkraće i najstarije. Nastalo je (vjerojatno oko 65. god.) na temelju zapisa Petrovih rimskih propovijedi za kršćanske zajednice obraćene s poganstva koje je Barnabin nećak Marko (pravim imenom Ivan) čuo u Rimu prateći Petra za Pavlova sužanjstva. Apostol Matej (od hebr. *Mattanja*: dar Jahvin), carinik nazivan i Levi, prema predaji je oko 60. g. 1. stoljeća napisao evanđelje na aramejskomu za judeokršćansku zajednicu jeruzalemskoga kruga (Rebić 2002).

¹ Autori zahvaljuju recenzentima na korisnim savjetima koji su poboljšali ovaj rad.

Na temelju njega je poslije (75–80 god.) na grčkomu napisano Evanđelje po Mateju. Luka, liječnik grčkoga podrijetla i Pavlov pratitelj, napisao je evanđelje za helenistički obrazovane kršćane izvan Palestine (vjerojatno oko 85. god.). Najmlađi od apostola, Ivan (od hebr. *jeho-hanān*: Jahve se smiluje), napisao je svoje evanđelje (vjerojatno oko 95. god.) namijenjeno zajednici već upoznatij s događajima iz Isusova života (Duda 2001). Četiri evanđelja nadopunjuju jedno drugo i međusobno potvrđuju istinitost opisanih događaja bez bitnih proturječnosti, iako osim razlika ima i nekih proturječnosti, čime se, među ostalim, bibličari bave već stoljećima. Evanđelja su najviše usklađena u izvještajima o Isusovoj smrti, mucu i uskrsnuću.

Sinoptička evanđelja — Prva tri novozavjetna evanđelja, Evanđelje po Mateju, Evanđelje po Marku i Evanđelje po Luki, sadrže znatan dio istovjetne građe. Zbog velike sličnosti te međusobnih podudaranja i nadopunjavanja nazvana su *sinoptičkima*, od grčkih izraza *syn* — ‘zajedno’ i *opsis* — ‘pogled’, u slobodnome prijevodu ‘zajednički pogled’. Sinoptička su evanđelja sastavljena od malih pojedinačnih odlomaka, najčešće s kratkim odsječcima, zbirkama izreka ili prikazima čudesa. Zajednička im je glavna tema — Isusov navještaj blizine kraljevstva Božjega, a sadržajno je istaknut Isusov život na zemlji i djelovanje među ljudima (najprije krštenje i kušnja u pustinji, potom djelovanje u Galileji s povremenim odlascima u poganske krajeve, put u Jeruzalem radi slavlja židovskoga blagdana Pashe, na kraju Isusova muka, smrt i uskrsnuće).

Ivanovo prema sinoptičkim evanđeljima — Evanđelje po Ivanu, danas dostupno na najvećemu broju jezika na svijetu, pokriva istu tematiku, ali je uočljivo drukčije: strukturom, sadržajem te načinom kako je prikazan Isus (Reddish 1997). Za razliku od sinoptika, Ivanov se Isus ne služi poslovicama i parabolama, niti kratkim izrekama s moralnim poukama (Perkins 1997: 520). Ivanovo je evanđelje književno najvrjednije i o njemu se u biblijskoj kritici najviše raspravljalo, i zato što su mu pristup, jezik i stil različiti od sinoptika. Većina stručnjaka smatra da Ivanovo evanđelje nije bitnije ovisno o konačnom obliku sinoptičkih evanđelja, a gotovo i nema oslonca mišljenju da bi sinoptici ovisili o konačnom obliku Ivana (Neiryneck 1997: 35). Ono je zatvorena cjelina sastavljena od ograničena izbora događaja ili znamenja koji se najčešće opširno osvijetljuju susretima ili govorima jer Ivan “iz mnoštva evanđeoskih podataka o Isusu odabire nekoliko široko zasnovanih povijesti s oštro postavljenom scenom, uklopljenih u cijelo djelo” (Duda 2001: 1239). Glavna mu je tema život vječni, a glavni sadržaj Isusovi govori, tri su u okviru razgovora: o novomu rođenju s Nikodemom (3,1–12), o novomu bogoštovlju sa Samarijankom (4,1–42), o uskrsnuću s Martom (12,20–27). Sadržajno je u Ivanovu evanđelju istaknuta slava Sina Božjega koji postoji oduvijek, prije svijeta, a koji je na nebu proslavljen (Duda 2001). Njime

se želi bolje osvijetliti smisao Isusova života, djela, a posebno riječi (Brown 2008: 356–358), posredovati i produbljivati vjeru u Isusa Krista kao Mesiju i Sina Božjega — pisac to na kraju svoga djela otvoreno kaže, kao što je navedeno u (1).

- (1) Mnoga je druga čudesa učinio Isus pred svojim učenicima. Ona nisu opisana u ovoj knjizi. A ova su opisana da trajno vjerujete da je Isus Mesija, Sin Božji, te da vjerujući imate život po njemu (Iv 20,30).

U Ivanovu izvještaju o mucu ima 15,5% usporedne građe s Markom, najstarijim i najkraćim evanđeljem, dok Matej i Luka imaju s Markovim izvještajem o mucu četiri puta više paralela (B. de Solages 1979. prema Brown 2008: 356). Iako sva evanđelja imaju i povijesnu i teološku utemeljenost, Ivanovo možda najjače ističe teološku. Nekoliko je češće spominjanih razlika — Ivan spominje tri ili četiri odlaska u Jeruzalem, a sinoptici kao da spominju samo jedan put. Ivan spominje vrlo mali broj čuda (sedam?), ali neka spominje samo on: pretvaranje vode u vino (2,1–12), ozdravljenje slijepca od rođenja (9,1–41) i Lazarovo uskrišenje (12,1–10). Nema istjerivanja đavla iz opsjednutih; nema prispodoba; govori i razgovori vrlo su dugi. Motiv Kraljevstva Božjega pojavljuje se samo jednom (3,3–5) jer je Ivan umjesto na Kraljevstvo nebesko usredotočen na život vječni kao “stvarnost koja počinje već sada prihvaćanjem Krista i opredjeljenjem za nj, a sastoji se u najprisnijoj zajednici pojedinca i svih vjernika s Kristom, i preko njega — u Duhu Svetom — s Ocem: 17,20–22; 15,23 i dr.” (Duda 2001: 1239). Isus je svjestan svojega postojanja s Bogom prije nego je došao na svijet, kao što se vidi u (2).

- (2) A sada ti, Oče, proslavi mene kod sebe onom slavom koju imadoh kod tebe prije negoli je svijeta bilo (Iv 17,5)

Autorstvo — Ovo evanđelje nosi ime po sv. Ivanu Evanđelistu jer se smatra da ga je on napisao, izravno ili da mu je glavni autor. Ivan je bio Zebedejev i Marijin sin, a Jakovljev brat, poznat je i kao “učenik kojega je Isus ljubio”. Prva je crkva držala i naučavala da je stari apostol napisao ili diktirao ovo evanđelje u Efezu (današnja Turska), a najraniji dokaz njegova postojanja ili autora daje Ignacije Antiohijski 115. g. (Grant 1963). Međutim, postoje teorije da Ivan nije jedini pisac teksta. Jedna polazi od toga da to evanđelje ima dvostruki završetak. U prvome završetku, navedenom u (3), autor kazuje da ima još građe o Isusu koju on nije uvrstio u evanđelje. U drugomu završetku, naveden je u (4), govori da mnoga Isusova djela nisu popisana.

- (3) Isus je pred svojim učenicima učinio i mnoga druga znamenja koja nisu zapisana u ovoj knjizi. A ova su zapisana da vjerujete: Isus je Krist, Sin Božji, i da vjerujući imate život u imenu njegovu (Iv 20,30–31).
- (4) Taj učenik za ovo svjedoči i ovo napisa. I znamo da je istinito svjedočanstvo njegovo. A ima još mnogo toga što učini Isus i kad bi se sve redom popisalo, sav svijet, mislim, ne bi obuhvatio knjiga koje bi se napisale (Iv 21,24–25).

Činjenica da nakon jednoga završetka postoji 21. poglavlje i još jedan završetak pokazuje da je netko drugi smatrao potrebnim upotpuniti izvornu inačicu evanđelja građom koju je htio sačuvati od nestanka. To bi značilo da su tekst u današnjemu obliku napisala dva pisca (to je govorio već biskup Dionizije 250. g.), tj. da je jedan autor napisao evanđelje, a redaktor je nadodao neke dijelove. Stil 21. poglavlja pokazuje da je redaktor pripadao istoj zajednici i istoj teološkoj struji kao i autor (Brown 2008: 359–362), odnosno da su Ivanov tekst nadopunjavali i obrađivali njegovi učenici iz jedne od prvih zajednica učenika (v. npr. Mullins 2003). Pitanje tko je točno bio ljubljani učenik, je li to bio Ivan, netko drugi od dvanaestorice kao Andrija, ili netko izvan njih, kao Ivan Marko, i dalje zaokuplja bibličare, povezano je i s proučavanjem cjelovitosti Ivanova evanđelja (više u Dugandžić 2012). Međutim, u skladu s tradicijom, u nastavku teksta Evanđelje po Ivanu nazivat će se i kraće Ivanovim, ili metonimijski samo Ivan (kao što će se metonimijski navoditi imena i ostalih evanđelja).

Usprkos razlikama, Ivanovo je evanđelje plod istoga procesa kao i sinoptička evanđelja, koji je imao tri faze (Brown 2008: 354). Na početku su procesa sjećanja na ono što je Isus učinio i rekao, dakle Isusove riječi i djela (*ipsissima verba*), osobito sjećanja očevica, ljubljenoga učenika. Ona su se razvijala pod utjecajem životne situacije ivanovske zajednice koja ih je sačuvala, kao i njezinih propovjednika koji su ih iznosili, tumačili i osuvremenjivali, dok su sigurnost i oslonac na tome putu bili ljubljani učenik kao očevidac i Duh Sveti, kao što je rečeno u (5). Naposljetku je evanđelist, vjerojatno jedan od darovitih propovjednika, preoblikovao usmenu predaju u pisano evanđelje koje sadrži ne samo sjećanja očevica, već i teologiju čitave zajednice.

- (5) Branitelj — Duh Sveti, koga će Otac poslati u moje ime, poučavat će vas o svemu i dozivati vam u pamet sve što vam ja rekoh (Iv 14,26).

Jezik — Evanđelja su i u grčkomu izvorniku napisana jednostavnim jezikom. Jedan je od uzroka njihove jednostavnosti činjenica da su evanđelja, kao što je rečeno, zapisana na temelju govornih propovijedi. Druga je to

što su bila poglavito usmjerena slušateljima, a ne čitateljima, jer je u helenističkomu svijetu pismenost bila vrlo niska, 10–15% muškaraca i manje od 5% žena znalo je čitati (Harris 1989). Treća je što su evanđelja bila usmjerena svima, ne samo obrazovanima, nego i neukima. Za Ivanovo se evanđelje navodi da je jedinstvena cjelina i da je prema običaju starih (Tepert (2001: 158) namijenjeno glasnomu i cjelovitomu čitanju.² Četvrta je to što su napisana grčkim *koine*, kojim su se služili mnogi narodi, vjerojatno je po jednostavnosti bio sličan međunarodnomu engleskomu. Treba istaknuti i da je novozavjetni grčki jezik prilagođavan tradiciji dotadašnjih biblijskih prijevoda koji su bili pod utjecajem hebrejskoga i aramejskoga jezika zato što je novozavjetnim piscima osim Luke aramejski bio materinski jezik. K tomu je prva crkva rabila Septuagintu kao svoju Bibliju, koja je sačuvala mnoge značajke hebrejskoga izvornika (Harrington 1995: 135).

Hrvatski biblijski stil — U hrvatskome su se evanđelja također prevodila jednostavnim jezikom, iako se tijekom stoljeća, zajedno s prijevodima ostalih biblijskih knjiga, uspostavio poseban, biblijski stil, kao i u drugim jezicima. Ima velik broj pojavnosti na morfološkoj, sintaktičkoj i leksičkoj, odnosno frazeološkoj razini (oblika, riječi, skupova riječi i različitih drugih ustaljenih ili neustaljenih konstrukcija) koje su, više ili manje, obilježene kao osebujnosti biblijskoga stila (Pranjeković 2006). Uz veliku čestotu jednostavnih glagolskih oblika (aorista, imperfekta) kojima se dobiva primjetan i osebujan ritam,³ obilježene oblike imperativa (npr. *ne ubij, budi volja tvoja*), i tzv. biblijsko *i*, najuočljivije su mu značajke redosljed atributa, on slijedi imenicu (npr. *Oče naš, ptice nebeske, život svoj*), dok joj u neobilježenomu stilu prethodi (*naš Oče, nebeske ptice, svoj život*). Jasno da je i dio rječnika osebujan i prepoznatljiv, dijelom zato što je čestota nekih riječi znatno viša nego u svakodnevnomu hrvatskomu jeziku, posebno obilježenijih (poput *postelja, ljubiti*), dijelom zato što je kulturno obilježen (npr. *talenat, mna, pismoznanci, levit*), dijelom zato što su neke riječi više ili manje arhaične. Međutim, budući da je Biblija stoljećima utjecala na hrvatsku kulturu i umjetnost (npr. Grčić 1991, Petrač 1994, Bratulić 1998, Botica 2011), rječničke razlike nisu uvijek tako velike u odnosu na jezik književnosti i kulturni sloj općega jezika. Posebno zato što je Biblija i običnim riječima davala posebne simboličke vrijednosti i biblijske konotacije (Pranjeković 2006): križ, muka; kruh, vino, riba; maslina, smokva, jabuka; vrt, grm; zmija, golubica, ovca, pastir; lađa, mreža; zdenac, kovčeg.

²Cijela se Biblija može pročitati za 70–80 sati.

³Zanimljivo je primijetiti da oni više nisu arhaizmi kako ih se donedavno smatralo (npr. Pranjeković 2006) jer su ih zbog dopisivanja mobitelima mladi oživjeli u svakodnevnicu (npr. Žic Fuchs, Tuđman Vuković 2008).

Biblija je prijevodni tekst, no biblijski je jezik, starozavjetni i novoza-
vjetni, posebno evanđeoski, važan dio unosa hrvatskoga jezika. Velik je broj
hrvatskih govornika stoljećima evanđeoske tekstove poglavito slušao, tek u
novije doba redovitije čitao, danas najviše vjernici koji su njemu znatno više
izloženi. Stoga se podacima dobivenima iz evanđelja kao primjera cjelo-
vitih jednostavnih tekstova mogu dobiti i podatci o čestoti i zastupljenosti
različitih gramatičkih kategorija u hrvatskome općenito.

1.2. Svrha rada i građa

Ovim će se radom na temelju uočenih jezičnih razlika između Ivanova i sinop-
tičkih evanđelja na hrvatskome i Ivanovih jezično-stilskih obilježja izvornika
koja se prenose i u različitim prijevodima pokušati objasniti prikladnost lek-
sički malenoga rječnika Ivanova evanđelja, tj. siromaštva o kojemu se govori
u stručnoj biblijskoj literaturi. Građa je novozavjetni prijevod B. Dude i J.
Fućaka (1973), danas glavni liturgijski i vrlo proširen prijevod, u IX. izda-
nju (1985), ponovo pregledanom i popravljenomu, uvršten u Jeruzalemsku
Bibliju, u Ekumensku Bibliju, u novo Sveto Pismo Kršćanske sadašnjosti, u
knjižice Novoga zavjeta koje u svojem izdanju besplatno dijeli *The Gideons
International*.

Kratko će se predstaviti jezična obilježja Ivanova rječnika u čestotnim is-
traživanjima toga prijevoda (Baričević 2008, dijelom objavljeno u Baričević,
Kekelj 2008, Jelaska, Baričević, Kekelj 2010, Tomašić, Brkić 2012), posebno
njegovih imenica. Ona će se usporediti s nekim obilježjima Ivanova jezika
i stila prema općoj literaturi o Ivanovu evanđelju, koja se odnose na grčki
izvornik, a djelomično i na hrvatski (Grant 1963, Barret 1978, Kysar 1992,
Neiryneck 1997, Perkins 1997, Duda 2001, Rebić, Fućak, Duda 2001, Tepert
2001, Mullins 2003, Dugandžić 2004, 2007, 2012, Mrakovčić 2006, Brown
2008). Činjenica da je građa prijevodni, a ne izvorni tekst, ne će imati bi-
tan utjecaj za tumačenje rezultata koji se odnose na stil i neke opće jezične
značajke, na razlike u leksičkoj raznolikosti i gustoći, te u udjelu vrsta ri-
ječi. Kako bi se uočile posebnosti hrvatskoga prijevoda u odnosu na grčki
predložak, uspoređivat će se njihov broj pojava u sva četiri evanđelja, a
ilustracije radi u prvomu dijelu rada i s engleskim prijevodom.

Glavni temelj izračuna bit će pojava i natuknice, kod imenica i različi-
nice (v. npr. Jelaska 2005), što su tri vida pojavljivanja riječi ‘riječ’. Pojav-
nica je svaka riječ shvaćena kao niz slova između dvije bjeline (npr. rečenica
Izišao sam od Oca i odlazim Ocu ima 7 pojava). Natuknica je jedin-
stven izraz riječi kako se pojavljuje u rječnicima, citatni oblik ili lema (zato
u prethodnoj rečenici ima 6 natuknica: *izići, biti, od, otac, i, odlaziti*, jer
je natuknica *otac* imala dvije pojava). Različnica je pak fonološki raz-
ličit izraz riječi, nepromjenljive riječi imaju uvijek po jednu, promjenljive

riječi mogu ih imati više (u prethodnoj rečenici natuknica *otac* pojavljuje u 2 različnice: *oca*, *ocu*).

2. Brojčani odnosi između hrvatskoga prijevoda i izvornika sva četiri evanđelja

Evanđelja imaju ukupno 89 poglavlja i 3 779 redaka. Četiri evanđelja različite su dužine. Matejevo evanđelje ima 28 poglavlja i 1 071 redak, Lukino 24 poglavlja i 1 151 redak, Ivanovo 21 poglavlje i 879 redaka, a Markovo 16 poglavlja i 678 redaka (sinoptici ukupno 68 poglavlja i 2 900 redaka). No, dužina teksta uglavnom se računa prema broju pojavnica (redosljed po pojavnicama odgovara i redosljed po broju redaka). Najdulje je Lukino, slijedi Matejevo, Ivanovo, a najkraće je Markovo, tako je i u izvorniku i u hrvatskomu prijevodu. No točan odnos duljine svakoga evanđelja nije jednak u izvorniku i u prijevodima jer to ovisi i o prijepisnoj inačici izvornika, prevoditeljskim posebnostima, a najviše o pojedinomu jeziku. Primjerice, K. M. Grant (1963) za grčki izvornik Ivanova evanđelja navodi brojku od 15 240, dakle 395 pojavnica manje nego u K. Just (2005). Just prema programu *Bibloi* navodi broj pojavnica svakoga evanđelja,⁴ napominjući da je točan broj riječi u svakomu sačuvanom staromu i srednjovjekovnomu grčkomu rukopisu donekle različit. Razlog razlikama mogu biti i vremenske razlike u razvoju jednoga jezika, primjerice Novi međunarodni prijevod Biblije na engleskome jeziku, kraticom NIV (eng. *New International Version Bible*) u Matejevu evanđelju ima 22 642 pojavnice, a u Lukinu 24 186 pojavnica. To znači da je u njemu Matej za 1 424, a Luka za 701 pojavnicu kraći nego u vjerojatno najpoznatijemu engleskomu prijevodu, Bibliji kralja Jakova iz 1611. (eng. *King James Bible*). Međutim, glavni su razlog razlikama među jezicima njihova leksička i gramatička svojstva.

2.1. Usporedba grčkoga, hrvatskoga i engleskoga teksta evanđelja

Kako bi se pokazalo da strukturne razlike u jezicima utječu na duljinu prijevoda, grčki izvornik (Just 2005) i proučavani hrvatski prijevod (Duda, Fućak prema računalnoj inačici Essert, Katalenić 2002) usporedit će se po duljini s engleskim prijevodom u Bibliji kralja Jakova u izdanju 1769. (Kizziah,⁵ s.a.). U tablici 1 naveden je broj pojavnica svih evanđelja poredanih po duljini,

⁴F. Just (2005) to je izračunao na temelju “Analytical Greek New Testament” (AGNT) prema programu “Bibloi” (Silver Mountain Software). Autor navodi da su isključeni neki dijelovi koji su dio srednjovjekovnih, ali ne i starijih inačica Mt 17,21; 23,14; Mk 7,16; 9,44.46; 11,26; 15,28; Lk 17,36; 23,17; Iv 5,4. S druge strane, navodi da su uključeni kraj i dulji kraj Markova evanđelja, 16,9–20 i priča o preljubnici Iv 7,53–8,11.

⁵Autor navodi da je broj pojavnica izračunao računalni programer D. Whiting, a on sam ručno je provjerio 10 od 66 knjiga.

ne prema redosljedu u Bibliji. Sinoptička evanđelja zbrojena su zajedno da bi se vidjelo kakav im je odnos prema Ivanovu, a na kraju su zbrojena sva evanđelja jer se ona mogu promatrati kao cjelovita građa. Kao što se vidi, tri uspoređena indoeuropska jezika različitih potporodica imaju različit broj pojava.

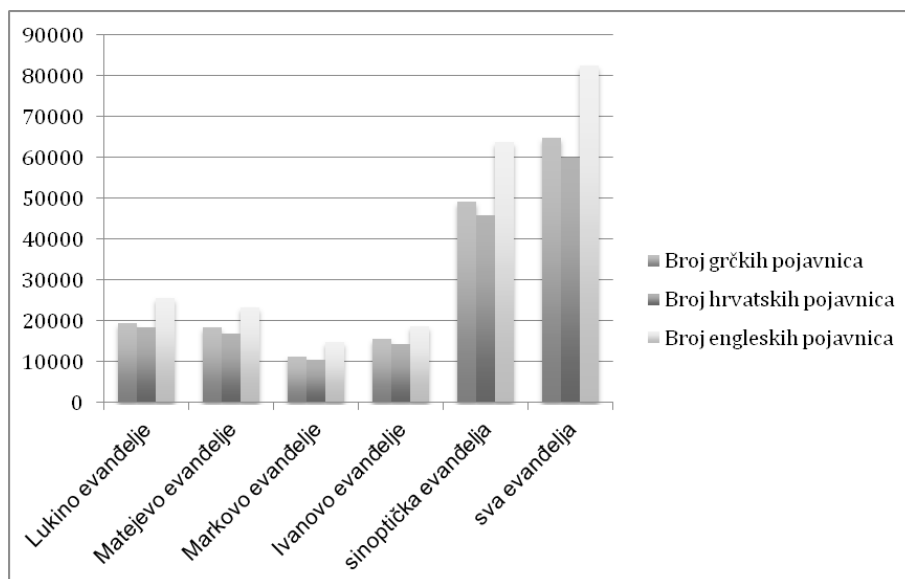
	Grčke pojavnice	Hrvatske pojavnice	Engleske pojavnice	hrvatskih manje od grčkih	hrvatskih manje od engleskih	engleskih više od grčkih
Luka	19482	18326	25640	-1156	-7314	+6158
Matej	18345	16905	23343	-1440	-6438	+4998
Marko	11304	10595	14949	-709	-4354	+3645
Ivan	15635	14226	18658	-1409	-4432	+3023
sinoptici	49131	45826	63932	-3305	-18106	+14801
svi	64766	60052	82590	-4714	-22538	+17827

Tablica 1. Dužina evanđelja u grčkomu, hrvatskomu i engleskomu i razlika

Broj pojava u tri jezika — Sva hrvatska evanđelja imaju prosječno oko tisuću i dvjesto pojava po evanđelju manje od grčkih (ukupno 4714: Lukino 1156, Matejevo 1440, Markovo 709, a Ivanovo 1409). Prosječno imaju 5634,5 pojava po evanđelju manje od engleskih (ukupno 22538 manje: Lukino 7314, Matejevo 6438, Markovo 4354, Ivanovo 4432). Veći broj pojava u grčkomu vjerojatno u visokom stupnju proizlazi iz grčkoga određenoga i neodređenoga člana, za što u hrvatskome nema istovrijednice pa je hrvatskih pojava manje. Velika razlika prema engleskomu jeziku proizlazi najviše iz veće morfološke složenosti hrvatskoga jezika, koji je bliži sintetičkom tipu jezika od engleskoga, koji je bliži analitičkomu tipu jezika pa odnose više iskazuju suznačnim, gramatičkim riječima umjesto sklonidbenim ili spreznim oblicima kao hrvatski; k tomu velik broj imenica ima određeni ili neodređeni član. Primjerice, na hrvatskome *Isus mu nije rekao da neće umrijeti* ima 7 pojava, dok taj tekst na engleskome ima 11 pojava: *Jesus did not say to him that he would not die* (Iv 21,23).

Broj razlika u pojavnicama u tri jezika — Kad se pak pogledaju brojčane razlike između evanđelja u tri jezika, pokazuje se da razlika nije samo jezična, nego da razlikuje pojedina evanđelja. Naime, da razlike proizlaze iz samoga jezika, očekivalo bi se da se broj pojava mijenja u skladu s dužinom evanđelja. To se događa jedino kad se hrvatski prijevod usporedi s engleskim: Luka ima najveću razliku, potom Matej, pa Ivan i na kraju Marko. Engleski prijevod u odnosu na grčki izvornik ima očekivano najviše razlika u broju pojava u Lukinu evanđelju, potom u Matejevu koje je

drugo po duljini. Treće je po redu, neočekivano, najkraće Markovo, a najmanja je razlika u Ivanovu evanđelju koje je dulje od Markova. Dakle, u engleskomu se prijevodu Ivanovo evanđelje pokazuje neočekivano manje različitim od ostalih, tj. prevedeno je s manjim brojem pojava nego Marko. Iz čega proizlazi ta manja razlika u broju pojava Ivanova evanđelja trebalo bi posebno istražiti.

Grafikon 1: Dužina evanđelja u grčkome, hrvatskomu i engleskomu

U hrvatskomu su prijevodu razlike neočekivane jer je u odnosu na grčki izvornik manja razlika u broju pojava Lukina kao najduljega evanđelja (-1156) nego kraćih Matejeva (-1440) i Ivanova (-1409). Samo Markovo evanđelje prati duljinu — najkraće je pa očekivano ima najmanju razliku prema izvorniku od ostalih. Kako je ona dvostruko manja nego u Mateja i Ivana, pitanje je jesu li Matej i Ivan prevedeni manjim brojem pojava nego što bi se očekivalo u odnosu na duljinu ili je Lukino prevedeno većim brojem pojava nego što bi se po duljini očekivalo. To će se pokazati u nastavku teksta kad se uspoređi udio pojava svakoga evanđelja.

2.2. Usporedba postotnoga udjela grčkoga, hrvatskoga i engleskoga teksta evanđelja

Da je različit broj pojavnica uzrokovan različitim leksičkim i gramatičkim svojstvima svakoga jezika pokazuje i postotni udio svakoga pojedinoga evanđelja koji je vrlo sličan u različitim jezicima. Međutim, razlike u broju pojavnica mogu, ali ne moraju mijenjati i postotni omjer u evanđeljima kao cjelovitoj građi, kao što se vidi u tablici 2. U njoj se donosi postotni udio tekstova na tri jezika iz tablice 1 zajedno s razlikama hrvatskoga i engleskoga prijevoda u odnosu na grčki izvornik te razlikom u udjelu između hrvatskoga i engleskoga prijevoda.

	Udio grčkih pojavnica	Udio hrvatskih pojavnica	Udio engleskih pojavnica	hrvatskih manje od grčkih	hrvatskih manje od engleskih	engleskih više od grčkih
Luka	30,08%	30,52%	31,04%	24,52%	32,45%	34,54%
Matej	28,33%	28,15%	28,26%	30,55%	28,57%	28,04%
Marko	17,45%	17,64%	18,10%	15,04%	19,32%	20,45%
Ivan	24,14%	23,69%	22,59%	29,89%	19,66%	16,96%
sinoptici	75,86%	76,31%	77,41%	70,11%	80,34%	83,03%

Tablica 2. Postotni udio svakoga evanđelja u tri jezika

Postotni udio pojavnica u tri jezika — U cjelokupnoj građi evanđelja najdulji Luka zauzima tridesetak posto (30% grčki, 31% hrvatski i engleski). Matej kao sljedeći po dužini zauzima 28% u sva tri jezika. Treći Ivan zauzima oko dvadeset i četiri posto (24% grčki i hrvatski, 23% engleski). Najkraći — Marko zauzima osamnaestak posto udjela (grčki 17%, hrvatski i engleski 18%). Dakle, Ivanovo evanđelje, koje zauzima nešto manje od četvrtine evanđeoske cjeline, u grčkome je jednako hrvatskome,⁶ a za 1% veće od engleskoga (23% vs. 24%).

Kada se promotre pojedinosti razlika bez zaokruživanja postotka na cijeli broj, pokazuje se da su na hrvatskome i engleskome dulji od grčkoga izvornika Luka (za 0,46%, na engleskome za 0,96%) i Marko (za 0,19%, na engleskome 0,65%), a kraći Matej (za 0,18%, na engleskome 0,08%) i Ivan (za 0,45%, na engleskome 1,65%), s tim da se hrvatski znatno manje razlikuje od grčkoga nego engleski. Marko kao predložak druga dva sinoptika po pojavnicama čini 58% Luke u sva tri jezika, ali Matej ima 62% u grčkomu, 63% u hrvatskomu, a 64% u engleskomu. Te sitne razlike u udjelu od jedan-dva posto mogu proizlaziti iz jezičnih svojstava svakoga jezika ili jezičnih svojstava evanđelja u izvorniku koja se trebaju drugačije prevoditi.

⁶Zbog toga je ukupni hrvatski zbroj 101%, ne 100%.

Udio razlika u pojavnicama u tri jezika — Prema udjelu jezične razlike u broju pojava pokazuje se da Matejevo evanđelje u hrvatskome u odnosu na grčki zauzima najveći udio: 31%, dok Marko ima najmanji udio: 15%. Luka zauzima 25%, a Ivan 30%. Ivanovo kao treće po veličini ističe se kao evanđelje prevedeno s relativno najmanjim brojem pojava u odnosu prema grčkomu. Ima za 6% više udjela u razlikama, što znači da je preveden manjim brojem pojava nego što bi se po duljini očekivalo. U engleskomu je razlika u udjelu među pojavnicama Ivanova evanđelja slična, iako se iskazuje obratno budući da engleski ima ukupno više pojava od grčkoga. Ivan se u engleskome manje razlikuje od grčkoga nego sinoptici. K tomu u engleskome samo Ivan ima manju razliku u odnosu na grčki izvornik od udjela teksta, dok u hrvatskomu prijevodu uz Ivana i Matejevo evanđelje ima manju razliku prema grčkomu od općenite jezične.

3. Čestotne značajke Ivanova evanđelja

Ivanovo evanđelje koje se proučava u ovom radu na grčkomu je dugo kao četiri petine Lukina evanđelja (80%), na hrvatskome nešto više od dvije trećine (78%). Na grčkomu je udio nešto veći od pet šestina Mateja (85%), slično hrvatskomu (84%). Ivan je od Marka dulji više od trećine (u grčkomu iznosi 138%, a u hrvatskome: 134%). Ti su odnosi važni jer bi se od duljih tekstova moglo očekivati da imaju veći broj natuknica nego kraći ako su srodni, ali i da im se natuknice više ponavljaju.

Kao stilski i jezično različito, Ivanovo je evanđelje u samomu grčkomu izvorniku ne samo po pojavnicama, nego i po svojim natuknicama različito od sinoptičkih evanđelja. Za Ivanovo se evanđelje navodi da u izvorniku rabi oko tisuću riječi, trostruko manje nego drugi evanđelisti (Mrakovčić 2006: 3). Zbog toga se njegov rječnik naziva najsiromašnijim (Mrakovčić 2006: 3) ili vrlo siromašnim: “vrijedno je upozoriti na ključne riječi njegova Evanđelja koje su još značajnije ako znademo da mu je inače rječnik vrlo siromašan i stil netražen” (Duda 2001: 1240). R. M. Grant (1963) navodi da je među 15 240 pojava Ivanova evanđelja samo “1 001 različita riječ, a među njima samo njih 112 nema ni u jednoj novozavjetnoj knjizi”.⁷ To bi značilo da izborom natuknica Ivan nije poseban, a autor navodi i da je rječnik toga evanđelja najmanji među knjigama Novoga zavjeta jer je udio natuknica 6,5%, čak i Otkrivenje ima veći udio: 9,3%.⁸

⁷The Gospel of John contains 15 240 words, only 1 011 of them different. Of these, 112 do not occur in any other New Testament book.

⁸In proportion to its size, the gospel employs the smallest vocabulary in the New Testament; even the book of Revelation reflects a higher proportion of vocabulary to total number of words (9.3 per cent against 6.5 per cent).

3.1. Najmanja leksička raznolikost

Raščlamba hrvatskoga prijevoda Ivanova evanđelja B. Dude i J. Fućaka (Baričević 2008) pokazala je da je u hrvatskome broj pojava manji otprilike za tisuću od grčkoga, ali i da je natuknica gotovo polovicu više, tj. 14 226 pojava i 1 487 natuknica. Kako se u oba jezika prenosi načelno isti sadržaj, razlika je poglavito u jeziku, iako bi djelomično mogla biti uzrokovana različitim predloškom ili pristupom prijevodu.⁹ Činjenica da je u izvorniku 1 014 pojava više nego u hrvatskomu prijevodu govori o razlikama između jezika općenito, koje se redovito najjasnije očituju upravo u prijevodima. Ovakva razlika između dva jezično različita teksta ne znači (nužno) da je hrvatski prijevod značenjski složeniji. Jasno je da jedan tekst na dva različita jezika ne može nikada biti posve isti. Ne može posve isto ni značiti zbog razlika u jezicima koji drugačije orječjuju stvarnost i nude drugačija gramatička sredstva (drugačije gramatikaliziraju stvarnost). Zato se važni tekstovi više puta prevode. Novi prijevodi, osim mogućega boljega razumijevanja novim naraštajima primatelja uslijed jezičnih promjena, načelno nude i ponešto drugačije razumijevanje istoga predloška, pokušavaju značenje iskazati drugim riječima i strukturama. To je i jedan od razloga zašto je Biblija najprevođenija knjiga čovječanstva. Primjerice, dva grčka glagola *agapaō* i *phileō* iz dijela nazvana Petrovo prvenstvo (Iv 21, 15–17) prevedena su jednim glagolom na engleski: *love* (npr. *Holy Bible — New Revised Standard Version, Anglicized edition* 1995, *Holy Bible Douay-Rheims Version*, 1899/2005), njemački: *lieben* (npr. *Die Bibel — Einheitsuebersetzung* 1980) zato što su različiti načini iskazivanja ljubavi u tim jezicima oriječeni jednom riječju. U hrvatskome su dva grčka glagola prevedena dvama glagolima *ljubiti* i *voljeti* tek u prijevodu B. Dude i J. Fućaka (1973). Prije se i u različitim hrvatskim prijevodima rabio samo jedan glagol, poslije su dva glagola navodili i drugi prevoditelji, u novim ili preuređenim izdanjima (pregled v. Jelaska 2008).

Osim kao rječničko bogatstvo (ili siromaštvo) broj natuknica u odnosu s pojavnicama daje jednu od mjera složenosti teksta kojom se izračunava udio različitih riječi, tj. prosječno ponavljanje riječi (npr. Berman 2007). Naziva se leksička raznolikost (eng. *lexical variation*), a računa se tako da se broj natuknica podijeli brojem pojava. Što je taj omjer veći (bliže vrijednosti 1), u tekstu je više različitih ili novih riječi: često sinonima, rjeđih i rijetkih riječi, stručnih riječi. Što je omjer manji (bliže vrijednosti 0), u tekstovima se više riječi ponavlja. Kad se, kao što je navedeno u prethodnom poglavlju, izražava postotcima, natuknice se množe sa 100 prije dijeljenja s brojem pojava, kao u radu A. Tomašić i M. Brkić (2012).

⁹Razlika djelomično može proizlaziti i iz inačice izvornika, prema grčkoj inačici koju je predstavio Just razlika bi bila 1 409, ne 1 014 pojava jer ih on navodi ukupno 15 635.

Leksička je raznolikost u svim kanonskim evanđeljima općenito prilično niska, što se vidi u tablici 3. Dužinom su evanđelja slična građi dviju početnica (13992 pojavnica) koje su analizirale Radić i sur. (2010), posebno Ivanovo koje ima samo 234 pojavnice više od početnica. Međutim, evanđelja imaju znatno manje natuknica: od 1487 do 2662, dok ih čitanke imaju 4231. Prema tomu evanđelja imaju nekoliko puta manju leksičku raznolikost od čitanaka za prvi osnovne kojima je ona 0,3024. Evanđelja su u proučavanom hrvatskomu prijevodu po mjeri bogatstva rječnika vrlo jednostavni tekstovi s prilično malim brojem različitih riječi, otprilike su više od dvostruko jednostavnija nego proučavane početnice (medijan je svih evanđelja 0,14, točnije 0,1385).

	Hrvatske pojavnice	Hrvatske natuknice	Leksička raznolikost
Lukino evanđelje	18326	2622	0,1453
Matejevo evanđelje	16905	2227	0,1317
Markovo evanđelje	10595	1713	0,1617
Ivanovo evanđelje	14226	1487	0,1045

Tablica 3. Leksička raznolikost u četiri evanđelja

Srednja je vrijednost leksičke raznolikosti u sinoptičkim evanđeljima 0,15 (medijan 0,1453), oko dva puta manja nego u početnicama (Marko s 0,161 manje od dva, dok Luka s 0,145 i Matej s 0,131 imaju nešto više od dva). Da je Ivanovo evanđelje leksički raznoliko kao sinoptička, ono bi imalo vrijednost otprilike 0,15 sudeći po odnosu dužine i natuknica u ostalima. Naime, leksička raznolikost donekle ovisi o dužini teksta (v. npr. Köhler 2003, McCarthy 2005) pa tako Markovo evanđelje kao najkraće ima najvišu leksičku raznolikost. Međutim, s vrijednošću za trećinu manjom Ivanovo se evanđelje pokazuje najmanje zahtjevnim u odnosu na broj različitih riječi, tj. jednostavnije je i još lakše za razumijevanje od sinoptika. Dakle, razlika koju su uočile u svojem radu V. Baričević i M. Kekelj (2009) nije samo svojstvo Lukina evanđelja u odnosu prema Ivanovu,¹⁰ nego je svojstvo svih sinoptika,

¹⁰Na engleskome se, među ostalim i zbog proširenosti *Testa leksičke gustoće* (eng. *Lexical Density Test*), znaju zamjenjivati nazivi *lexical density* (leksička gustoća) i *lexical variation* (leksička raznolikost) jer se navedenim testom mjeri često leksička raznolikost, a ne gustoća, iako naziv tako govori. Tako su i V. Baričević, M. Kekelj (2009) prema navedenom testu raznolikost prevele kao leksička gustoća. Katkad se leksička raznolikost mjeri i onim što se zove *type-to-token ratio*. Naime, dok je *token* redovito pojavnica, pod tipom se mogu smatrati neka od značenja višeznačnice riječ. Katkad je to različit izraz — *različnica* (npr. u hrvatskomu su *sam* i *sam* uvijek ista različnica). Katkad je to različit oblik — *obličnica* (fonološki i morfološki različit izraz, npr. *sam*, *sam* i *sam* mogu biti jedna, dvije ili tri obličnice već prema tomu što znače, samo jedno, dvoje ili troje: nenaglasnica glagola *biti*, Njd pridjeva *sam* ili Ajd pridjeva *sam*). Katkad je

kako pokazuju u svojem radu A. Tomašić i M. Brkić (2012). Da se sinoptička evanđelja kao skupina razlikuju od Ivanova i da to nije slučajno jezično svojstvo različitih tekstova u hrvatskome, odnosno različitih predložaka, pokazuje omjer promjenljivih i nepromjenljivih riječi u svim hrvatskim evanđeljima. On Ivanovo evanđelje ne izdvaja od sinoptičkih evanđelja (Tomašić, Brkić 2012). Ivan među pojavnicama ima jednake udjele promjenljivih riječi kao Marko (70% vs. 30%), a među natuknicama kao Marko i Matej (86% vs. 14%). Dakle, po tomu morfološkomu obilježju svojega rječnika Ivan nije ni po čemu poseban, jednak je jednom ili dvama sinoptičkih evanđeljima, ali po semantičkomu obilježju samoznačnosti jest poseban.

Ivanovo evanđelje u hrvatskomu prema grčkome — Prema navedenom bi broju od 15 240 pojava i 1 001 natuknice leksička raznolikost grčkoga izvornika bila 0,0656, što znači da je hrvatski prijevod s 0,1045 uočljivo leksički složeniji od njega. Pod pretpostavkom da znači što i grčki (koliko je to u nekomu prijevodu moguće), hrvatski prijevod brojem riječi pokazuje kako je bar dio grčkih riječi bio višeznačan. Kao što je već rečeno, to što hrvatski prijevod ima različit broj pojava i natuknica potvrđuje da ta dva jezika drugačije orječavaju pojmove. Međutim, činjenica da hrvatski tekst ima gotovo polovicu (486) natuknica više nego grčki neizravno pokazuje da je višeznačnost važno obilježje Ivanova grčkoga izvornika, posebno zato što je hrvatski prijevod kraći. Ako je 1 001 riječ grčkoga (trebala biti) prevedena s 1 487 riječi hrvatskoga, onda je bar jedan dio grčkih riječi nužno višeznačan, posebno samoznačnice. U svakom slučaju, pokazalo se da Ivanov leksik u hrvatskome jeziku nije trostruko manji od ostalih evanđelja u grčkome izvorniku. Od Marka od kojega je za trećinu dulji ima sedminu (14%) manje natuknica. Od Mateja od kojega je za petnaestak posto kraći ima oko trećinu manje (33,2%) natuknica. Od Luke od kojega je za trećinu kraći ima oko dvije petine ili četrdesetak posto (43,3%) natuknica manje. To znači da Luka kao najdulje evanđelje s najviše natuknica ipak nema ni polovicu više natuknica od Ivana, svakako ne trostruko više kao u grčkome. Moglo bi se možda reći da je hrvatski prijevod Ivanova evanđelja jezično dotjeraniji nego što je to grčki izvornik, svakako je preveden ‘lijepim hrvatskim’ jezikom, no raznolikost je ipak ostala manja u odnosu na sinoptike.

to različita *natuknica* (leksem ili lema, npr. tri prethodne obličnice pripadale bi dvjema natuknicama: prva glagolu *biti*, druge dvije pridjevu *sam*). Tako i *type-to-token ratio*, *Type-Token-Relation* ili *Type-token-ratio*, kraticom TTR može označavati osnovnu fonološku raznolikost — odnos pojava i različenica kao računalno jednostavno pretraživu razliku (npr. Williamson 2009), ili morfološku ako je svaka različnica jedinstven morfološki oblik, ili može označavati i leksičku raznolikost — odnos pojava i natuknica.

3.2. Najmanja leksička gustoća

Dva teksta jednake leksičke raznolikosti ne moraju imati jednako zahtjevan rječnik jer je važno kakve se riječi u njima pojavljuju. Tri su univerzalne vrste riječi: imenice, glagoli i pridjevi (Marković 2012) znatno obavjesnije, povezanije s izvanjezičnom stvarnošću. I ostale su samoznačnice (nazivane i leksičkim riječima), posebno prilozni, obavjesnije nego suznačnice (nazivane i gramatičkim riječima), kojima je glavna uloga uspostavljanje odnosa među riječima u rečenici. Ako je u dva teksta jednak omjer pojavnica i natuknica, tekst s više samoznačnica bit će leksički zahtjevniji od teksta s manjim udjelom samoznačnica.

Omjer samoznačnica i svih pojavnica u nekomu tekstu izražava se mjerom leksičke gustoće (engl. *lexical density*, Schmitt 2000, Williamson 2009). Računa se tako da se broj samoznačnica ili leksičkih riječi (N_{lex}) podijeli brojem pojavnica: $Ld = (N_{lex} / N)$.¹¹ Što neki tekst u jednomu jeziku ima veći udio samoznačnica, leksička mu je gustoća veća (bliža vrijednosti 1), a zbog svoga bogatijega rječnika složeniji je za razumijevanje. Što je udio samoznačnica manji, tj. što je leksička gustoća niža (bliža vrijednosti 0), tekst ima jednostavniji rječnik, mogu ga razumjeti i oni s manjim jezičnim znanjem, tj. s manjim rječnikom.

Među 60 052 pojavnica sva evanđelja imaju 57% samoznačnica (33 944), a 43% suznačnica (26 106) pa je samoznačnica za 13% više. Među svim pojavnicama dvije glavne vrste riječi, glagoli i imenice, čine 44% riječi: glagola je četvrtina (25%), a imenica petina (19,5%). Ivanovo evanđelje ima podjednak broj samoznačnica i suznačnica 51% prema 49% (Baričević, Kekelj 2009). Po tomu se uočljivo razlikuje od sinoptika budući da je u njima prosjek samoznačnih pojavnica 58% pa ih je za 12% više od suznačnica.

Leksička gustoća — Ukupna leksička gustoća svih evanđelja iznosi 0,57. I po ovoj se mjeri, kao i po leksičkoj raznolikosti, vidi da je riječ o jednostavnim tekstovima, tj. o leksički jednostavnoj građi — spomenute dvije početnice građom opsega sličnoga Ivanovu evanđelju (Radić i sur. 2010) imale su znatno veću leksičku gustoću 0,83. U tablici 4 navedena je leksička gustoća svakoga od četiri evanđelja, ukupna sinoptičkih evanđelja i svih evanđelja zajedno, ona se razlikuju u rasponu od 0,5074 do 0,5949.

Srednja je vrijednost sinoptičkih evanđelja kao Markova: 0,58, a ona se međusobno razlikuju za 0,01 ili 0,02. Luka i Marko vrlo su slični: 0,574 prema 0,579, dok je Matej gušći: 0,595. Ivan ima najmanju leksičku gustoću: 0,507, što znači da je on za 0,076 manje leksički gust od prosjeka sinoptika. Dakle, osim što mu je leksička raznolikost niža, Ivanovo evanđelje ima i nižu

¹¹Katkad se množi s 100 pa se dobivaju postotci do 100%, što su učinile A. Tomašić i M. Brkić (2012).

leksičku gustoću od sinoptičkih evanđelja. Navedeni odnosi u hrvatskome prijevodu pokazuju da je i u hrvatskomu rječnik Ivanova evanđelja odabirom siromašniji, što znači da ga hrvatski prijevod dobro odražava. Dobiveni rezultati pokazuju kako je tekst Ivanova evanđelja zbog svojih leksičkih obilježja prohodniji nego sinoptička evanđelja, odnosno po ta je dva leksička kriterija za razumijevanje lakši.

	Samoznačnice	Pojavnice	Leksička gustoća
Lukino evanđelje	10530	18324	0,5747
Matejevo evanđelje	10057	16905	0,5949
Markovo evanđelje	6138	10595	0,5793
Sinoptička evanđelja	26725	45824	0,5832
Ivanovo evanđelje	7219	14226	0,5074
Sva evanđelja	33944	60050	0,5653

Tablica 4. Leksička gustoća evanđelja kao cjeline i pojedinačnih evanđelja

3.3. Najveći udio zamjenica i najmanji pridjeva

Sinopticima je srednja vrijednost suznačnica među pojavnicama 42%, dok Ivan ima 49% suznačnica, što se vidi u tablici 5. Tri su glavna razloga uočljivo manjega udjela samoznačnih pojavnica u Ivanovu evanđelju nego u sinoptičkim evanđeljima. U Ivanovu je evanđelju za 2% manji udio glagola (prosječno 537 manje) i pridjeva (prosječno 446 manje, više od dvostruko), za 1% manji udio imenica (prosječno 377 manje) i priloga (prosječno 206 manje), dok su uzvici zanemarivi, nema ih ni jedan posto. To se vidi u tablici 5, gdje je postotak dan u odnosu na sve vrste riječi. Među suznačnicama se Ivan ističe višestuko većim brojem zamjenica, iako ima brojčano najviše i čestica, a udjelom više nego drugi veznika. Jedine promjenljive među suznačnicama, zamjenice su manje obavijesna vrsta riječi. Značenje im uglavnom ovisi o nekoj drugoj ili drugim samoznačnicama u tekstu, dok osobne zamjenice (i ostale koje imaju prvo i drugo lice) označavaju govornika, sugovornika i negovornika.¹² U tablici 5 vidi se da Ivanova obilježja djeluju na sveukupnu građu evanđelja kada se promatraju kao cjelina tako da umanjuju udio svih samoznačnih vrsta bar za malo, najviše pridjeva, a povećavaju udio svih vrsta suznačnica: zamjenica, veznika, prijedloga i čestica (pojedinačne postotne razlike u sinoptičkim evanđeljima nalaze se u Tomašić, Brkić 2012).

¹²Mnogi ih moderni teoretičari smatraju raznolikom, a ne jedinstvenom vrstom riječi, no u to se u ovom radu ne će ulaziti.

	Luka	Matej	Marko	Sinoptici prosjeak	Ivan	Cjelina evanđelja	Sinoptici	Ivan	Cjelina
gl.	4780	4172	2809	3920,3	3383	15144	25,67%	23,8%	25,22%
im.	3617	3519	2006	3047,3	2670	11812	19,95%	18,8%	19,67%
prid.	970	908	516	798	352	2746	5,22%	2,5%	4,57%
br.	228	254	147	209,7	157	786	1,37%	1,1%	1,31%
pril.	839	1092	650	860,3	654	3235	5,63%	4,6%	5,39%
uzv.	96	112	10	72,7	3	221	0,48%	0,02%	0,37%
sve 1	10530	10057	6138	8908,3	7219	33944	58,32%	50,74%	56,53%
zam.	3620	3177	1971	2923	3326	12094	19,13%	23,45%	20,14%
vez.	2296	1934	1401	1887	1912	7543	12,29%	13,4%	12,56%
prij.	1392	1271	827	1164	1270	4760	7,62%	8,9%	7,93%
čest.	486	466	258	403	499	1709	2,64%	3,5%	2,85%
sve 2	7794	6848	4457	6377	7007	26106	41,68%	49,26%	43,47%
zbir	18324	16905	10595	15275	14226	60050	100,00%	100,00%	100,00%

Tablica 5. Broj samoznačnih i suznačnih pojavnica hrv. vrsta riječi i njihov udio

Udio pojavnica — Svako bi evanđelje trebalo imati jednak udio pojedine vrste riječi ako je on uobičajen. Kako je Luka najdulji i ima udio 30,5%, Matej 28,2%, Ivan 23,7%, a Marko 18,6%, za svaku bi se vrstu riječi očekivao takav udio. Ako ih je više, ili manje, onda se takva neočekivanost pokazuje kao svojstvo pojedinoga evanđelja. Među suznačnicama svih evanđelja Ivanov je postotni udio veći za 2% do 6% u odnosu na njegovu dužinu koja čini 23,7%. Ima za 5,5% više čestica (njih je 29,2%), za 3,8% više zamjenica (njih je 27,5%), za 3% više prijedloga (njih je 26,7%) i 1,6% više veznika (njih je 25,3%). Među suznačnicama u svojim pojavnicama (tablica 5), Ivan ima za 4,27% veći udio zamjenica od sinoptika, a za 1,28% veći udio prijedloga, za 1,11% veći udio veznika, za 0,86% čestica.

Udio natuknica — Među natuknicama sinoptici imaju srednju vrijednost suznačnica 5%, a Ivan 16%. To se vidi u tablici 6, gdje su dani samo prosjeci sinoptičkih prema Ivanu jer nije izračunat ukupan broj natuknica u evanđeljima kao cjelini. Među suznačnicama u svojim natuknicama, Ivan ima za 9,1% veći udio zamjenica od sinoptika (od Mateja za 10%), za 0,51% veznika, za 1,1% čestica više od sinoptika, dok prijedloga ima za 0,38% manje. Zbog većega udjela suznačnica Ivan ima manji udio glavnih samoznačnih riječi. Imenica, glagola i pridjeva ima 71%, dok ih sinoptička evanđelja imaju po srednjoj vrijednosti 83% (medijan), tj. 84% (prosjeak). Jedino brojeva i priloga ima među natuknicama više od sinoptika, što nije bio slučaj među pojavnicama. Brojeva ima brojčano gotovo dvostruko više od sinoptika (58 prema prosječnim 32), a priloga ima brojčano manje, postotnim udjelom neznatno više, za 0,20%.

Pridjevi — Ivan ima i brojčano i udjelom uočljivo manji udio pridjeva nego sinoptici. Njih je gotovo dvostruko manje — 352 prema prosječno 798 kod sinoptika (Luka i Matej imaju gotovo trostruko više: 970 Luka, 908

Matej). Među natuknicama je odnos još lošiji. Ivan ima gotovo trostruko manje pridjeva — 116 prema prosječno 335 kod sinoptika (Luka ima gotovo četverostruko više: 450, a Marko samo dvostruko; 224), u postotku za 7% manje.

	Luka	Matej	Marko	sinoptici prosjeak	Ivan	sinoptici	Ivan
glagoli	934	770	618	774	497	35,39%	33,42%
imenice	864	755	556	725	438	33,15%	29,45%
pridjevi	450	332	224	335	116	15,34%	7,85%
gl.+im.+prid	2248	1857	1398	1834	1051	83,87%	70,70%
prilozi	181	218	170	190	136	8,67%	9,10%
brojevi	42	28	26	32	58	1,46%	3,90%
uzvici	10	12	5	9	2	0,41%	0,10%
samoznačnice	2481	2115	1599	2050	1247	94,41%	83,87%
zamjenice	58	36	43	46	168	2,08%	11,30%
prijedlozi	43	42	34	40	23	1,81%	1,50%
veznici	25	24	24	21	24	1,11%	1,60%
čestice	15	10	13	13	25	0,58%	1,70%
suznačnice 7+8+9+10	141	112	114	122	240	5,59%	16,13%
ukupno	2622	2227	1713	2187	1487	100%	100%

Tablica 6. Udio samoznačnih i suznačnih natuknica vrsta riječi u evanđeljima

Zamjenice — U svim evanđeljima zajedno zamjenica ima oko 12 094, što je gotovo polovica suznačnica (46,33%). Od toga je Ivanovih zamjenica 3 326 zamjenica, što čini 23% njegovih pojava, dok sinoptici imaju prosječno 19% zamjeničkih pojava (Luka 20%). U brojkama Ivan ima 294 zamjenica manje od Luke, ali 149 više od duljega Mateja te 1 354 više od najkraćega Marka. To znači da on sam zauzima za 4% više nego što mu je udio u cjelini evanđelja po dužini. Ivan ima velik udio zamjenica među ostalim zato što ima više dijaloga i monologa nego ostala evanđelja, dakle i više osobnih zamjenica koje označuju lica i broj govornih osoba, te rod negovornih, dok sinoptici imaju više pripovijednih dijelova. Posljedica znatno veće zastupljenosti zamjenica, a manje zastupljenosti pridjeva među natuknicama je još očitija, što se vidi u tablici 6 (pojedini su udjeli sinoptičara navedeni u Tomašić, Brkić 2012). Gotovo pet puta veći udio zamjenica glavni je razlog čak za 9% manjega udjela samoznačnih natuknica kod Ivana. Dok ih sinoptici imaju prosječno 35, on ih ima čak 168, ukupno više nego sva tri sinoptika zajedno (168 prema 137).

Veznici — Velik broj vezničkih pojava jedno je od obilježja biblijskoga stila u izvorniku zbog utjecaja učestale paratakse u semitskim jezicima na

grčki jezik, među evanđelistima osobito kod Marka i Ivana. U svim je evanđeljima 7543 veznika, što je 28,89% svih suznačnica. Među pojavnicama veznici su mnogobrojni, od ukupno 7543 Ivan ih ima 1912. To je tek 22 manje nego Matej (1934), za 384 manje od najduljega Luke, a 511 više od Marka (1401). Dakle, Ivan ih ima za 3% više (25,3%) nego što bi se po njegovoj dužini očekivalo, Marko za 1% više (19,6%). Luka ima prikladan udio (30,4%), a Matej ih ima 3% manje (25,6%). Suznačnice su malobrojne i zatvorene vrste riječi, što znači da se ne proširuju novim članovima. Stoga se u suznačnim natuknicama evanđelja znatno manje razlikuju, među natuknicama veznika tri evanđelista imaju po 24 različita veznika, Luka ih ima 25.

Čestice — Ivan ima u brojkama više čestica i među pojavnicama i među natuknicama. Iako se čestice u lingvističkoj literaturi vrlo raznoliko shvaćaju, smatraju se nejasno određenom kategorijom pa se njihov broj u gramatičkim opisima razlikuje (v. npr. Pranjčević 2005, 2008), ovdje su tradicionalno shvaćene radi usporedbe. Među pojavnicama Ivan ima brojčano više čestica od svih pojedinačnih evanđelja, za četvrtinu više nego u prosječnomu sinoptičkomu evanđelju (499 prema 403). Među natuknicama ima ih malo, ali ipak dvostruko više nego u prosječnomu sinoptičkomu evanđelju (15 prema 12,5).

4. Stilske i jezične značajke

O Ivanovu se jeziku i stilu u evanđelju dosta raspravljalo. Ivan u izvorniku često rabi parataksu, rečenične nizove, ponavljana isticanja. Rječnik mu je malen, ima samo 112 riječi kojima se drugi u Novomu zavjetu nisu služili, ali se neke njegove najčešće riječi prilično rijetko pojavljuju kod sinoptika. Dulje već traju svojevrsni prijepori o kakvoći Ivanova grčkoga jezika. Iako su neki bibličari branili jezik Ivanova evanđelja navodeći da to nije ni loš ni dobar grčki prema klasičnim standardima (npr. Grant 1963. navodi da mu je stil jasan i dojmljiv),¹³ danas se smatra da jeziku Ivanova evanđelja doista nedostaje uobičajena složenost helenističkih spisa i da je snažno obilježen semitskim utjecajima u gramatici (npr. Kysar 1992). Stoga su bibličari raspravljali o tomu je li Ivanov tekst prijevod aramejskoga ili je izvorno grčki, s argumentima da je parataksa svojstvo aramejskoga, a rijetka u dobromu grčkom te da su rečenice bez veznika česte u aramejskomu, ali nisu u he-

¹³It is neither bad Greek nor (according to classical standards) good Greek. Solecisms are avoided; and so are all the fine and characteristic subtleties of the Greek language. (...) In spite of the absence of these niceties the style remains not only clear but very impressive, charged with a repetitive emphasis and solemn dignity which are felt even in translation, John's vocabulary is very small, but even so many of his most frequently used words occur comparatively rarely in the Synoptic Gospels.

brejskomu. Osim mogućnosti da pisac nije najbolje vladao grčkim, jedna je mogućnost da je kao višejezični govornik vladao s oba jezika i da je u svojem tekstu rabio obilježja obaju kao svojevrsni most između helenističkoga i semitskoga, a da je malen rječnik uskladio s namjerom — svođenjem poruka na bitno slušateljstvu.

Dakle, potvrđeno je da Ivanov rječnik u istraživanu hrvatskomu prijevodu nije samo različit od Lukina (Baričević, Kekelj 2009), nego da je unutar opće jednostavnosti evanđelja još jednostavniji od bilo kojega sinoptika (Tomasić, Brkić 2012) — leksički je manje raznolik i gust i od njihove srednje vrijednosti. Triju univerzalnih vrsta samoznačnih riječi: glagola, imenica i pridjeva ima i apsolutno i relativno (brojčano i udjelom) među natuknicama manje od svakoga sinoptika. Pridjeva ime izrazito manje i među pojavnica i među natuknicama. I priloga među samoznačnim natuknicama ima apsolutno manje (relativno više). Samo brojeva ima i brojčano i udjelom više. Od obavjesnijih vrsta riječi ima među natuknicama i apsolutno i relativno više isključivo brojeva. No zato ima znatno više zamjenica nego sinoptici, i relativno i apsolutno među natuknicama, samo relativno među pojavnica. Relativno ima više veznika među pojavnica i priloga među natuknicama nego sinoptici. Ako, dakle, izvornik i nije napisan najboljim grčkim jezikom, hrvatski prijevod jest. Pa ipak ima uočljivo jednostavniji rječnik nego sinoptici, kao u grčkomu izvorniku, iako je razlika manja. Treba napomenuti da leksička raznolikost i gustoća ne govore ništa o značenjskoj složenosti riječi samih, ili u vezama s ostalim riječima, one govore o odabranomu rječniku teksta u odnosu na broj i vrstu pojava.

4.1. Poetičnost

I u grčkomu izvorniku i u hrvatskomu prijevodu Ivanovo evanđelje ima poetična obilježja koja se najviše očituju u ritmu, kraćim izričajima podjednake dužine, uočljivim ponavljanjima i povremenom rimom u Isusovim govorima te u prologu (Iv 1,1–18) o Isusovu pretpostojanju kao Riječi (*Logosa*). Prolog Isusa prikazuje kao Riječ vječnoga Oca koja je postojala od vječnosti, u vremenu sišla na zemlju, uzela ljudsko tijelo, objavila Oca i opet se vratila k njemu. Jedinstveni svečani model u Ivanovim govorima naziva se i polupoetskim modelom (Brown 2008: 325). U Starome zavjetu Božja riječ objavljena po prorocima također ima uglavnom poetski oblik. Isusov govor u *Ivanovu evanđelju* zbog toga je puno svečaniji nego kod sinoptika. Isus je, prema nekim bibličarima, jezikom prikazan u Ivanovu evanđelju drugačije nego u sinoptičkim evanđeljima, u kojima Isus govori “pučki, živo i zorno; u Ivana apstraktno, jednolično, učiteljski, uzvišeno” (Duda 1991: 1240), osobito u oproštajnomu govoru (gl. 13–16) i velikosvećeničkoj molitvi (gl. 17).

4.2. Ponavljanja

U Ivanovu evanđelju stil je često ciklički, kružni, jer se autor vraća na neki motiv o kojemu je već govorio, produbljuje ga i obrađuje s nekoga drugoga vida. Tako se npr. u 1,1–5 nalazi pet motiva, navedeni su u (6). U 1,6–8 Ivan produbljuje četvrti motiv, u 1,9–13 preuzima sve osim prvoga motiva, a u 1,14–18 produbljuje prvi, treći i četvrti motiv.

- (6) i. Postojanje Riječi o (Logosa) i njegov odnos s Bogom
- ii. Uloga i posredništvo Riječi u stvaranju
- iii. Utjelovljenje
- iv. Život utjelovljene Riječi je život i svjetlost ljudima
- v. Suprotnost između svijetla i tame i pobjeda svjetla

Takva djelomična ponavljanja očituju se i leksički. Ivan u izvorniku često rabi sinonime kada želi reći jedno (Grant 1963), npr. spomenute dvije riječi za *ljubav* (21,15–17), za *uho* (18,10–26), za *držati* (17,12), tri riječi za pojam *otići* (16,5–10) i za *žalovati* (16,20–2). Kad navode da te riječi znače isto, bibličari tomu često dodaju kao potkrjepu činjenicu da Ivanov Isus uglavnom ne citira posve isto — voli inačice kada se poziva na svoje vlastite riječi. Međutim, pitanje je znače li doista ti i drugi sinonimi posve isto. Jer sinonimi zbog svojega supostojanja u jeziku, ali i u kontekstu, te zbog različitosti izraza uvijek mogu prikazivati drugi vid iste pojave, bar potencijalno, kao što se pokazalo u tekstu o Petrovu prvenstvu s dva glagola prevedena na hrvatski kao *ljubiti* i *voljeti* (Jelaska 2007, 2008). Katkad su pak sinonimi sasvim očito raznoznačnice: *hypagein* ‘otići’ ne znači samo otići, nego znači i Isusov odlazak ocu (7,35; 8,21; 13,33.36). Dakle, u uporabi sinonima Ivan pokazuje sličan pristup kao i u sadržajnim ponavljanjima s inačicama.

Ivan često upotrebljava inkluzije (Brown 2008: 329), ponavljanje istoga izraza ili ideje na početku i na kraju neke tekstne jedinice (rečenice, odlomka, poglavlja, evanđelja) kojima označava glavnu ideju određenoga teksta, njegov početak i kraj. Inkluziju čitavoga evanđelja čini tema Isusova božanstva i života kojemu je on izvor, kako je navedeno u (7). Ponavljanja i sadržajno čine tekst jednostavnijim, lakšim za razumijevanje. A početak i kraj rečenice opazajno su istaknuti, najviše privlače pozornost (posebno početak) i najlakše se pamte.

- (7) U početku bijaše Riječ i Riječ bijaše u Boga i Riječ bijaše Bog. ... Svemu što postade u njoj bijaše život (1,1–5).
Odgovori mu Toma: “Gospodin moj i Bog moj!” ...
A ova su zapisana da vjerujete: Isus je Krist, Sin Božji, i da vjerujući imate život u imenu njegovu (20,28–31).

4.3. Objašnjenja

Kao svjedočki pripovjedač pisac Evanđelja po Ivanu zna poučavateljski, umetnutim komentarima objašnjavati pozadinu radnje, kao u (8). Neki su njegovi komentari teološke naravi i odaju pashalnu perspektivu, kao u (9). Takvim postupcima pisac sadržajno pridonosi cjelovitosti teksta, u tome ga zajedno s ponavljanjima čini razumljivijim. Kao i ponavljanja, izravna objašnjenja još su jedan vid jednostavnosti Ivanova evanđelja. Međutim, ona tekstu koji resi i poetičnost dodaju pedagošku crtu.

- (8) Kad okusi vodu što posta vinom, a nije znao odakle je — znale su slugе koje zagrabiše vodu — ravnatelj stola pozove zaručnika. (2,9)
A krstio je i Ivan, u Enonu blizu Salima, jer ondje bijaše mnogo vode. Ljudi su dolazili i krstili se. Jer Ivan još nije bio bačen u tamnicu. (3,23–24)
- (9) “A ja kad budem uzdignut sa zemlje, sve ću privući k sebi.” To reče da označi kakvom će smrću umrijeti (12,33)

Pisac se također često služi metajezičnom ulogom, umeće kratka objašnjenja semitskih izraza i imena, kao u (10), sve kao dio procesa učenja (Dugandžić 2012: 307).

- (10) “Našli smo Mesiju!” — što znači “Krist — Pomazanik” (1,41)
“Ti si Šimun, sin Ivanov! Zvat ćeš se Kefa!” — što znači
“Petar — Stijena” (1,42)
“Idi, operi se u kupalištu Siloamu!” — što znači “Poslanik”. (9,7)

4.4. Suprotnosti

Katkad se u literaturi navodi da je jezik Ivanova evanđelja obilježen dualističkim govorom utemeljenim na antonimiji. Smatra se da su ove značenjske oprjeke posljedica dvojstva koje najvjerojatnije ima svoj korijen u dualizmu prisutnom u židovskoj apokaliptici, tj. eshatološkom dualizmu. Nasuprot sadašnjega doba, u kojem vlada zlo, stoji doba u kojem će Božje gospodstvo postati vidljivim. U komentarima Jeruzalemske Biblije (Rebić, Fućak, Duda 2001: 1501) navodi se za Ivanovo djelo “kao da je snažno pod utjecajem misaonog strujanja koje je bilo rašireno u nekim židovskim krugovima te koje je obilno prisutno u prije nekoliko desetljeća pronađenim spisima kumranskih esena. Tu se posebna važnost pridavala ‘spoznaji’; s tim je u svezi i rječnik srodan s gnozom. Izvjesni dualizam tih spisa izražen je u suprotstavljanju svjeto — tama, istina — laž, anđeo svjetla — anđeo tame

(Beliar). U Kumranu se posebno kroz eshatonski pristup isticala mističnost zajedništva i potreba bratske ljubavi. Sve se te teme nalaze u Ivanovu evanđelju te su jasne oznake židovsko-kršćanske sredine u kojoj je ono moralo nastati.” Osim navedenih riječi *svjetlo* — *tama* (Iv 1,4s; 3,19; 8,12; 11,9s; 12,35–46), *istina* — *laž* (Iv 8,44; 1 Iv 1,6s; 2,21) spominju se kao Ivanovi svojstveni antonimi (Duda 2001): *život* — *smrt* (Iv 5,24; 11,25; 1 Iv 3,14), *ljubav* — *mržnja* (Iv 4,20), *sloboda* — *ropstvo* (Iv 8,33.36), *gore* — *dolje* (Iv 8,23; 18,36). Sin Božji utjelovljenjem je postao dio ljudskoga svijeta i ovoga vremena, koje stoga ne može biti samo zlo, iako kršćanin još živi u ugroženosti, jer on navješćuje da Božje kraljevstvo zahvaća čovjeka već sada. Biblijska poruka o jednomu stvoritelju i jednomu gospodararu načelno isključuje dualizam u strogomu smislu (Duda 2001), pa je Ivanov dualizam *izražajno* sredstvo kojim se tumači dramatični sukob između Isusa i Židova, između Objavitelja i svijeta, primjerice poput dijela iz Prologa navedena u (11).

- (11) Svjetlo istinsko koje prosvjetljuje svakog čovjeka dođe na svijet; bijaše na svijetu i svijet po njemu posta i svijet ga ne upozna. K svojim dođe i njegovi ga ne primiše. A onima koji ga primiše podade moć da postanu djeca Božja. (Iv 1,9–12)

U hrvatskomu se prijevodu Ivanova evanđelja kao natuknice pojavljuju samo tri prva para: *život* (44×) vs. *smrt* (8×); dvije riječi: *svjetlo* (6×) i *svjetlost* (17×) vs. *tama* (7×); *istina* (27×) vs. *laž* (1×). Antonimi *gore* — *dolje* u odabranomu se hrvatskomu prijevodu ne pojavljuju. Ti su pojmovi iskazani riječima *odozdol* — *odozgor* i sintagmama *biti od ovoga svijeta* — *ne biti od ovoga svijeta*, *ne biti odavde*. Od para *ljubav* — *mržnja* u tekstu se nalazi potvrda za postojanje natuknice *ljubav* (7×), ne i *mržnja*, nje nema kao natuknice. Suprotno značenje imenici *ljubav* izraženo je glagolima *mrziti* (10×) i *zamrziti* (2×), a njima je antonim glagol *ljubiti*, koji se pojavljuje trostruko više (44×). Umjesto *ropstvo* pojavljuje se imenica *rob* (2×), glagol *robovati* (1×), a umjesto imenice *sloboda* glagol *osloboditi* (2×) i pridjev *slobodni* (2×). Pozitivni članovi antonimnoga para imaju znatno više pojava, oni prevladavaju, što je u skladu s Ivanovim sadržajem, usmjerenošću na život, svjetlo, istinu, ljubav i ljubiti, i s općenitom biblijskom porukom o jednomu stvoritelju i jednomu gospodararu koji je put (5×), istina (27×) i život (44×).

Suprotnosti, antonimičnost, kao i antonimi na leksičkoj razini, sredstvo su kojima se načelno olakšava razumijevanje teksta jer se posebnost nečega jasnije vidi uz suprotnost nego uz sličnosti.

4.5. Višeznačnost

Već je Klement Aleksandrijski početkom III. stoljeća napisao da je Ivan sastavio duhovno evanđelje navodeći da su u njemu činjenice dubinski uvjetovane i da imaju simboličko značenje (Duda 2001: 1240). C. K. Barrett (1978: 5) navodi da je grčki stil četvrtoga evanđelja vrlo prepoznatljiv, da slični Ivanovim trima poslanicama, ali da je inače sasvim osebujan u cijelomu Novomu zavjetu pa ga nije lako opisati. Budući da Isus dolazi od Boga, njegove su riječi svečane i svete. Kako se koristi ljudskim rječnikom, ne može uvijek izraziti božanske stvarnosti pa se pisac Ivanova evanđelja često služi metaforama kako bi opisao ili predstavio svoju poruku. Primjeri su navedeni u (12). Često metafora ima i više značenja. Tako slika janjeta može označavati pashalno janje ili slugu Jahvina koji je zaklan poput janjeta (usp. 1,29–36).

- (12) hram — Isusovo tijelo (Iv 2,19–21)
Lazar spava — mrtav je (Iv 11,11–13)

Kao i njegova djela (npr. hranjenje pet tisuća ljudi), Isusove su riječi često dvosmislene ili višesmislene. Jedno je značenje vidljivo, doslovno, a drugo dublje, često skriveno (poput *vidjeti* i *biti sljep*). Jasno, višeznačnost nije samo svojstvo pojedinih riječi, nego i njihovih međudnosa, ali i svih viših jezičnih razina. Isus se umjesto parabolama kao sinoptici služi metaforičkim pričama ili alegorijama, poput pastira (dobroga) ili loze i trsa. Sugovornici često ne razumiju Isusa jer njegove riječi shvaćaju doslovno. Primjerice, Samarijanka (Iv 4,7–11) misli pod riječju *voda* na jedno, a Isus na drugo. Nikodem ne razumije što znači *ponovo se roditi*, no to nerazumijevanje Isusu pruža priliku da objasni svoju misao i podrobnije izloži svoj nauk.

Metafore su kao svakodnevno ljudsko sredstvo za iskazivanje značenja način kako se pomoću sličnosti s poznatim novo bolje vidi. Naime, metaforizacija je i univerzalni način kako se stvaraju nove riječi — njome postojeće riječi postaju višesmislene, pa su onda i pojedine natuknice u Ivanovu rječniku višeznačne, kao i piščeve riječi. Da se pisac služi odabranim, posebnim, neobičnim riječima koje bi iskazivale posebne, složene, teže shvatljive pojmove, tekst bi odmah bio prepoznat kao težak. Višeznačnost jednostavnih, običnih, svakodnevnih riječi omogućuje razumijevanje jednoga značenjskoga sloja, no ostali mogu biti prikriveniji nego da je primatelju teksta odmah jasno kako ne razumije. Time je ovo jezično sredstvo, za razliku od svih prethodnih spomenutih koja su doprinosila jednostavnosti teksta, drugačije — ono je složeno.

U cijelomu se Ivanovu evanđelju često upućuje na višestruki smisao neke riječi, izraza ili činjenice, npr. izraz *biti podignut sa zemlje* označava Isusovu

smrt na križu, ali i njegov povratak Bogu Ocu (3,14; 8,28; 12,34). Smatra se da su Judeja, Jeruzalem, hram, svetkovine simboli neba, i to utjelovljeni, dok su Galileja i Kafarnaum simboli svijeta. Isus je rekao da se čovjek mora ponovi roditi iz vode i Duha (Iv 3,3–5), a riječ *penuma* (Iv 3,3–5) znači Duh i vjetar (Grant 1963). Simbolične nisu samo Isusove riječi, već i evanđelistovi komentari, primjer je naveden u (13).

(13) On dakle uzme zalogaj i odmah iziđe. A bijaše noć. (Iv 13,30)

Tako riječi i činjenice imaju različite razine smisla upućujući neprestano onkraj sebe samih, a autor i simbolizacijom povijesti i dubinskim shvaćanjem Krista i njegova djelovanja daje važnost pojma *znamenje* “kojih smisao nije bio odmah jasan, nego su ga učenici shvatili tek nakon Kristove proslave” (Rebić, Fućak, Duda 2001: 1501) te upućuje na višestruki smisao neke činjenice ili riječi. Iz navedenoga proizlazi da tekst nije lako razumjeti samo kao jezičnu tvorevinu, već da je potrebno i iskustvo Duha Svetoga, jer mnoge “Isusove riječi imaju duhovno značenje dokučeno tek kasnije” (usp. 2,19s). *Znamenje* se kao riječ u proučavanomu hrvatskomu prijevodu pojavljuje 17 puta (o tome govori Rebić 2001, iako ga izmjenjuje sa sličnoznačnicom *znak*).

Ivan se služi simbolikom utemeljenom na ranijim biblijskim knjigama: Isus je tako npr. Zaručnik, Pastir, Trs, Kruh, Svjetlo, Put, Janje, Hram, Vrata itd., a tu simboliku posebno ističe atribut koji često dodaje: *alethinós* — pravi, istiniti (Duda 2001: 1240).

Višeznačnosti se u Ivanovu evanđelju očituju i u svojevrsnoj ironiji kada se događa ili govori nešto što se razlikuje od željenoga ili očekivanoga. Tako Isusovi sugovornici ili protivnici i ne znajući izriču tvrdnje o Isusu koje su istinitije i dubljega značenja nego što misle. Tako Pilat pitanjem Isusu je li židovski kralj to i utvrđuje. U primjeru u (14) Nikodem priznaje da je Isus povezan s Bogom, ali ne shvaća da izgovara i kako je odnos Isusa i Oca puno prisniji nego što on (Nikodem) priznaje. U primjeru u (15) Kajfa nije ni svjestan koliko je istinita njegova tvrdnja da Isus umire za narod, međutim, ne toliko za njegovu političku dobrobit, već za vječno spasenje.

(14) Rabbi, znamo da si od Boga došao kao učitelj jer nitko ne može činiti znamenja kakva ti činiš ako Bog nije s njime (3,2)

(15) I ne mislite kako je za vas bolje da jedan čovjek umre za narod, nego da sav narod propadne! (11,50).

Višeznačnost je jedno od obilježja leksika književnoga, beletrističkoga stila pa je po tomu svojstvu Ivan visoko na književnoj ljestvici.

Kao što se vidi iz prikazanih obilježja Ivanova evanđelja koja potječu iz izvornika, a pojavljuju se i u prijevodu, Ivanovo evanđelje ima i brojna druga obilježja koja doprinose njegovoj jednostavnosti osim leksičke raznolikosti i gustoće. To su ponavljanja (u što su uključene i inačice i sinonimi), objašnjenja, suprotnosti i antonimi. Međutim, kako je Ivanovo evanđelje zbog nekoliko značenjskih slojeva znatno teži tekst za razumijevanje, što se očituje u višeznačnosti samih riječi (natuknica), ali i njihovih sklopova, pa i čitavih rečenica ili diskursnih cjelina, njegov je tekst izrazito pedagoški prikladan za primatelje, i čitatelje i slušatelje s obzirom na to važno svojstvo. Jer pedagoško je pravilo u jezičnoj komunikaciji da treba pojednostavniti ostale jezične razine kada je neka jezična razina teža ili čak teška. Je li autor Evanđelja po Ivanu toga bio svjestan ili ne? Je li to bio njegov slobodan odabir, stvaranje idioma kojim bi ga mogli što bolje primiti slušatelji (i navjestitelji) što raznolikijega jezičnoga podrijetla, odnosno slušatelji kojima grčki nije materinski nego ini jezik (otprilike kao što je danas međunarodni engleski različit od izvornoga engleskoga kako bi služio za međunarodno sporazumijevanje)? Je li to bio njegov više ili manje uspješan trud da piše grčkim jezikom starozavjetnih prijevoda sa semitskim utjecajem? Je li to bio višejezični grčki dvojezičnoga ili višejezičnoga govornika koji drugačije vlada svakim svojim jezikom nego jednojezični govornici? Je li to bila nužda jer pisac nije dovoljno poznao grčki pa nije uspijevaao dobro ovladati ni grčkim jezikom starozavjetnih prijevoda? To se ne može točno znati kada ni pitanje njegova autorstva nije do kraja riješeno, kao što je navedeno u uvodnomu dijelu. No, činjenica da je jednostavnijim rječnikom prikladnije izražavati značenjsku složenost teksta koji ima ne samo poučne, nego i navjestiteljske namjere pokazuje makar i nenamjernu prikladnost. Ako to u izvorniku i nije glavninom nastalo slobodnim odabirom, u hrvatskomu proučavanomu prijevodu to je postignuto (leksički u nešto manjoj mjeri nego u izvorniku). Hrvatski proučavani prijevod jezično je izrazito prikladan.

5. Ključne riječi

U literaturi o Ivanovu evanđelju navedene su i neke riječi kao ključne, a značovitim se smatra i izostanak riječi koje se pojavljuju u drugim evanđeljima, poput *apostoli*, *krštenje*, *evanđelje*, *pokajanje*, *preljub*, *rastava*, *carinik*, *saduceji*, *bogat* ili njihovo rijetko pojavljivanje. B. Duda (2001: 1240) donosi primjere brojki C. K. Barretta iz grčkoga koje pokazuju tipični ivanovski rječnik, tzv. ključne riječi njegova evanđelja (u prijevodu na hrvatski), pri čemu su riječi istoga stabla (imenice, glagoli, pridjevi) zbrojene zajedno:¹⁴ *Otac* za *Boga* (118), *svijet* (78), *upoznati* (i upoznato ljubiti = 56), *Ja jesam*

¹⁴To znači da je riječ o semantičkim brazdama umjesto poljima.

(54) *svjedočiti* i *svjedočanstvo* (47), *istina* i *istinit* (46), *ljubiti* i *ljubav* (44), *život* (34). M. K. Grant (1963) navodi da su za Ivana svojstvene riječi koje označuju Isusovu objavu, poput 120 pojavnica¹⁵ za riječ *Otac* koja se odnosi na Boga (dok ih sinoptici imaju 64 svi zajedno), od kojih samo uz tri dolaze pridjevi *živi*, *sveti* i *pravi*. O ocu se često govori kao ‘onomu koji me posla’ (26×). Ivan govori o *Isusu*, ali i *Sinu* (19×), *Sinu Čovječjemu* (13×) i *Sinu Božjemu* (7×). Najčešće označava važnost Isusovu rabeći izraz *Ja sam* s imenskim predikatom (imenicom): *Ja sam kruh života, svjetlo svijeta, vrata ovcama, pastir dobri, uskrsnuće i život, put, istina i život, pravi trs*. Dakle, ovdje se kao ključne riječi spominju sveze riječi.

U hrvatskome, kao što se već vidjelo, brojeve nije sasvim jednostavno izračunati jer se poneke riječi na hrvatski drugačije prevode, no ipak su više-manje slične. Katkad u hrvatskomu prijevodu ima nešto više pojavnica određene riječi nego u izvorniku (*život* +10, *istina* i *istinit* +8, *ljubiti* i *ljubav* +7, *Otac* +3, *svijet* +1), katkad manje (*svjedočiti* i *svjedočanstvo* -5, *upoznati* i *poznati* -4). To se naročito odnosi na sintagmu *Ja jesam* i *Ja sam* (-17). Isus često o sebi govori imenskim predikatom (33×), a četiri puta izravno *Ja jesam*, što je Božje ime.

5.1. Najčešće imenice

Kao ključne riječi Ivanova evanđelja mogu se navesti imenice po kriteriju čestote. Imenice (2 670 pojavnica i 438 natuknica) čine dvadesetak posto pojavnica (19%), nešto manje od trećine Ivanova evanđelja (30%), ali više od trećine samoznačnica (37%). Pri određivanju čestote riječi u korpusima se obično izostavljaju vlastita imena, što znači i vlastite imenice, jer su za opću sliku o udjelu riječi one dio koji pripada slučajnom izboru, a mogao bi znatno utjecati na dojam čestote. Ovdje će se vlastite imenice ipak uključiti zato što u evanđeljima one nisu slučajne, nego bitan dio teksta, ali i zato da se vidi prava uključenost pojedinih vrsta riječi. Naime, Ivanovo evanđelje karakterizira visoka zastupljenost vlastitih imenica u ukupnoj građi imeničkih natuknica (18%), što je slučaj i s Matejevim (19%), bitno manje s Lukinim (11%). Taj se podatak može objasniti činjenicom da tekst nastoji biti svjedočanstvo vremena, ljudi i događaja. Iako nije putopis ni kronika već navještaj Radosne vijesti, Ivanovo se evanđelje kao složeno književno djelo uporabom tako velikoga broja vlastitih imenica nastoji odrediti kao istinito, a ne kao izmišljeno književno djelo, tj. fiksijska literatura. Štoviše, on često navodi vlastita imena ljudi koji su u sinoptičkim evanđeljima navedeni općim imenicama (npr. Nikodem, Malko). Čini se da čestota vlastitih imena, kao i njihova raznolikost, potvrđuje tu nakanu vjerodostojnosti onoga što tekst nastoji opisati.

¹⁵Barrett ih navodi 118, no te sitne razlike nisu toliko važne za opću sliku.

U svrstavanju imenica u kategoriju vlastitih imenica bilo je i određenih poteškoća. Imenice poput *branitelj*, *poslanik*, *pomazanik*, *duh* i slične, te pridjev *lubanjsko* ne ulaze u kategoriju vlastitih imenica, no s obzirom na ulogu ili na značajku pojavnosti u tekstu, npr. uvijek u jednini i s točno određenim značenjem (duh u značenju vlastitoga imena Duh Sveti), te se imenice može ili smatrati općima, ili ubrojiti u vlastite (kao takve su obrađivane u analizi). Od 78 vlastitih imenica prisutnih u tekstu, 40 su imena osoba (u njih pripadaju i Mesija, Isus, Krist, Spasitelj, Duh, Sotona, Zli), 17 toponimi, 9 etnici, 5 etnonimi, 4 hidronimi, 2 oronimi, 1 ime blagdana.

Riječ Isus — U Ivanovu evanđelju *Isus* je najčešća riječ ne samo među imenicama, nego među svim samoznačnicama. Dapače, *Isus* je sedma različnica po čestoti s 209 pojavnica (sama ta natuknica ima ukupno 4 različnice: *Isus* 209, *Isusa* 28, *Isusu* 15, *Isusom* 5). Od njega su kao različnice češće samo suznačnice: *i* (611), *je* (356), *da* (336), *u* (305), *ne* (287), *se* (221). U svojoj je visokoj zastupljenosti okružen brojnim suznačnicama jer su u prvih 50 najčešćih različnica samo sedam samoznačnih, od toga su imeničke još samo *otac* i *oca*.

Štoviše, kao natuknica *Isus* je sa svojim različnicama češći od ukupnoga broja pojavnica pomoćnoga glagola *htjeti*, što znači od sredstva za izražavanje budućnosti (i to bi se moglo simbolički shvatiti). U drugoj polovici prvih stotinu različnica samoznačnica ima više, 21, od toga su imenice *svijet*, *život*, *Židovi*, *Gospodine*, *učenici*, *Isusa*, *sin*, *svijeta*, *riječ*, *riječi*, *Boga*. Treba napomenuti da bi u morfološki manje razvijenim jezicima poput engleskoga odnos među različnicama bio sasvim drugačiji jer bi od navedenih imenica različnice bile samo množinski oblici.

Iako je riječ *Isus* najčešća imenička natuknica i u sinoptičkim evanđeljima, tamo je znatno rjeđa nego u Ivana i apsolutno i relativno, u odnosu prema ukupnomu broju pojavnica. Dok u Ivanovu evanđelju ona ima 257 pojavnica, u Matejevu se evanđelju pojavljuje 156 puta, u Lukinu 115, a u Markovu 108, iako je Lukino najdulje, a Markovo najkraće. Kad se promotri udio imenice Isus među svim pojavnicama svakoga evanđelja, pokazuje se da u Ivana natuknica Isus zauzima 1,83% svih pojavnica, u Marka 1,02%, u Mateja 0,92%, a u Luke samo 0,63%, što je oko tri puta rjeđe nego u Ivana.

Pedeset najčešćih imenica — Uspoređujući Ivanovo i Lukino evanđelje, Z. Jelaska, M. Kekelj, V. Baričević (2010) navele su pedeset najčešćih imenica Čestotnika (Moguš, Bratanić, Tadić 1999), cijele Biblije (Fuček 2005), Lukina i Ivanova evanđelja. Tamo su među Ivanovima većim dijelom iste imenice kao u ovomu radu gdje se Ivanovo evanđelje uspoređuje sa svim sinoptičkima, ali bez broja pojavnica. Ovdje se popis razlikuje i po tomu što su uvrštena česta vlastita imena. Stoga su izostavljene manje česte imenice Ivanova evanđelja od njih: *svećenik*, *narod*, *strana*, *subota*, *majka*, *radost*,

rod, volja, vrijeme, od kojih je *vrijeme* među najčešćim općim i biblijskim, *narod* među najčešćim biblijski i sinoptičkim, *svećenik* među biblijskim i u Marku, a *majka* u sinoptičkim evanđeljima. Poredane su po čestoti i uz njih se nalazi broj pojava. U (16) najčešće su imenice iz Biblije masno otisnute, najčešće su prema Čestotniku u kurzivu, pa su one koje su najčešće i u općemu hrvatskomu i u cijeloj Bibliji masno otisnute i u kurzivu.

- (16) **Isus** 257, **otac / Otac** 133, *svijet* 81, učenik 78, **sin / Sin** 58, Židov 57, **Bog** 52, *riječ* 51, **Gospodin** 47, *život* 44, *čovjek* 33, Petar 33, **dan** 32, **djelo** 28, istina 27, kruh 25, **ime** 24, **voda** 24, duh / Duh 23, Šimun 22, farizej 20, Pilat 20, slava 20, čas 19, **mjesto** 19, **žena** 19, blagdan 18, **grieh** 18, **tijelo** 18, ovca 18, *oči* 18, **Krist** 17, **nebo** 17, znamenje 17, svjetlost 17, grob 16, Ivan 16, **ruka** 16, **glas** 15, **kralj** 15, zakon 15, **sluga** 15, mnoštvo 15, svjedočanstvo 15, hram 14, **prorok** 14, učitelj 14, pismo 14, Marija 14, glavar 13, noga 13

Kao što se vidi, petnaest najčešćih Ivanovih imenica najčešće su i u općemu hrvatskomu jeziku: *ruka, dan, čovjek, riječ, život, oči, žena, svijet, voda, glas, mjesto, Bog, otac, nebo, tijelo*, raspon je od 1 599 (*ruka*) do 487 (*tijelo*). Dvadeset i dvije najčešće su u Bibliji: *sin, kralj, Bog, dan, ruka, riječ, čovjek, otac, žena, ime, sluga, život, mjesto, voda, Gospodin, djelo, grieh, glas, prorok, Krist, tijelo, nebo*, raspon je od 4 163 (*sin*) do 419 (*nebo*).

Različnice — Osim što su česte, najčešće su Ivanove imenice i razvedenije, imaju više različenica. Ni jedna se od najčešćih imenica ne pojavljuje samo u jednoj različnici, što znači da se pojavljuju i izrazom u više različitih uloga u rečenicama. Naime, u Ivanovu se evanđelju (kao i drugim istraženim tekstovima, npr. Cvikić, Jelaska 2007), najveći dio imenica (60%) pojavljuje samo s jednom različnicom, dvije različnice ima 20% imenica, a tri različnice 11%, što čini ukupno 91%. S četiri različnice pojavljuje se 5% imenica (*Isus, Gospodin, djelo, istina, ime, voda, duh / Duh, slava, tijelo, grob, ruka, kralj, sluga, mnoštvo, hram, pismo*). Pet različenica ima 2% (*učenik, kruh, žena, grieh, svećenik, majka, ladica, Židov, Marija*). Šest različenica ima samo 0,45% (*sin* i *Bog*), dok se sa sedam različenica pojavljuje jedino natuknica *otac (Otac)*, što je tek 0,23%. Od tih 28 izrazom i ulogom najrazvedenijih natuknica s pet i više različenica među najčešćih pedeset ne pripadaju samo tri: *svećenik, majka* i *ladica*.¹⁶

Ivan i ostali evanđelisti — U Ivanu je raspon pojava po najčešćoj imeničkoj natuknici od 257 (*Isus*) do 13 (*glavar, noga*). Ima ih 51 jer zadnje dvije imaju isti broj pojava pa bi odabir samo jedne bio proizvoljan.

¹⁶ *Svećenik* je 52. riječ s 12 pojava, *majka* je 60. riječ s 10 pojava, a *ladica* 66. riječ s 9 pojava.

Stoga se govori pedesetak jer i u drugim slučajevima brojka ne mora biti točno 50. U Marku je raspon od 108 (*Isus*, iduća je *učenik* 46) do 10 (*Pilat*). Ukupno ih je 52 jer šest imenica ima po 10 pojavnica: *dvanaestorica*, *glava*, *kamen*, *svećenik*, *Pilat* i *tijelo*. U Mateju je raspon od 156 (*Isus*, iduća je *sin* 91) do (14) *učitelj*, ima ih točno 50. U Luki je raspon od 115 (*Isus*, iduća je *sin* 75) do 13 (*brat*), ima ih točno 50. U (17) nalaze se sve Ivanove imenice koje su među najčešćih pedeset i u svim sinoptičkim evanđeljima.

- (17) *Isus* 257, *otac* / *Otac* 133, *svijet* 81, *učenik* 78, *sin* / *Sin* 58, *Bog* 52, *riječ* 51, *Gospodin* 47, *život* 44, *čovjek* 33, *Petar* 33, *dan* 32, *kruh* 25, *duh* / *Duh* 23, *žena* 19, *tijelo* 18, *nebo* 17, *Ivan* 16 *ruka* 16, *hram* 14, *učitelj* 14, *glavar* 13

Zajedničkih je općemu hrvatskomu jeziku, cijeloj Bibliji i Ivanovu evanđelju trinaest riječi: *otac*, *Bog*, *riječ*, *život*, *čovjek*, *dan*, *voda*, *mjesto*, *žena*, *tijelo*, *nebo*, *ruka*, *glas*. Od toga su općemu jeziku, cijeloj Bibliji i svim evanđeljima zajedničke njih devet, nisu *voda*, *mjesto* i *glas*. Cijeloj Bibliji i svim evanđeljima zajedničke su još riječi *Isus*, *sin*. U (18) nalaze se riječi koje u Ivanu i još dvojici evanđelista pripadaju među najčešćih pedesetak riječi, ali ne u sva tri sinoptička, njih je osam. U (19) nalaze se najčešće Ivanove imenice koje su najčešće još samo u jednoga evanđelista, njih je pet.

- (18) (Mk, Mt) mnoštvo 15, kralj 15
(Mk, Lk) mjesto 19, Šimun 22
(Mt, Lk) ime 24, farizej 20, prorok 14, sluga 15

- (19) (Mk) *Pilat* 20
(Lk) *čas* 19, *glas* 15, *Marija* 14, *noga* 13

Ovim se istraživanjem pokazuje da su od navedenih prvih pedeset najčešćih imenica u radu Z. Jelaska, M. Kekelj, V. Baričević (2010) doista prisutne u svim evanđeljima kao najčešće *učenik*, *učitelj*, *kruh*, *Petar*, *Šimun* i *Ivan*. Nisu prisutne u svima *farizej*, *mnoštvo* i *Marija* koje su najčešće samo u Luki uz Ivana, ni *Pilat* koji je najčešći i u Marku, ali ne u drugoj dvojici sinoptika. Jasno, da se odabirao veći broj imenica, npr. do stotinu ili više, rezultati bi bili drugačiji.

Samo Ivanove najčešće imenice — Sama čestota imenica pokazuje njihovu važnost bez obzira na to pripadaju li među najčešće riječi općega hrvatskoga, biblijske ili evanđeoske jer su mnoge od njih po udjelu pojavnica znatno češće u Ivana nego drugdje, neke i po broju pojavnica u odnosu na

ostale sinoptičare. No posebnu važnost ima čestota onih koje se pojavljuju među pedeset najčešćih samo u Ivanovu evanđelju, njih šesnaest nalazi se u (20).

- (20) Židov 57, djelo 28, istina 27, voda 24, slava 20, čas 19, blagdan 18, grijeh 18, ovca 18, Krist 17, znamenje 17, svjetlost 17, grob 16, zakon 15, svjedočanstvo 15, pismo 14

Kao što se vidi, među Ivanovim su najčešćim imenicama jedna opća i biblijska: *voda*, te tri Biblijske: *djelo*, *grijeh*, *Krist*. Uz te četiri biblijske koje nisu tako česte u sinoptika, od ovako odabраних najčešćih pedeset imenica Ivanova evanđelja samo je njih jedanaest svojom čestotom po odabranomu kriteriju svojstveno Ivanu: *Židov*, *ovce*, *blagdan*, *zakon i pismo*, *čas*, *istina*, *slava*, *svjetlost*, *znamenje*, *svjedočanstvo*. O mnogima od njih, grčkima i(li) hrvatskim istovrijednicama kao riječima, odnosno o pojmovima koje one orječjuju, dosta je pisano. Primjerice, o Ivanovoj riječi *Židov*, odnosno o pojmu *židovstva* kaže se da “nisu ni u jednom drugom novozavjetnom spisu tako snažno zastupljeni kao u Ivanovu evanđelju” (Dugandžić 2012: 35–38); o riječi *znamenje* (Rebić 2012, koji ju rabi uz sinonim *znak*) kako Ivan naziva Isusova čudesa po kojima Isus u njegovu evanđelju objavljuje svoju slavu i po kojima djeluje u prilog čovjeku; riječi *djelo*, koju sam Isus inače rabi (osim “dva puta kada kori slušatelje jer ne razumiju njegove znakove”) jer su njegova čudesna djela Očeva djela “kojima on odovršava djelo objave i spasenja” (Rebić 2012).

Natuknice imenica koje se u Ivanovu evanđelju pojavljuju najčešće, posebno natuknice s najvećim brojem različenica, sadržajno su vrlo važne riječi. One označavaju važne pojmove, i to osobe i njihove uloge: *Isus*, *Bog*, *Marija*, *Gospodin*, *Duh*, *Otac*, *sin*, *učenik*, *kralj*, *sluga*, narodnost: *Židov*, spol: *žena*, dijelove tijela: *tijelo*, *ruka*, plod rada čovjekova: *kruh*, *hram*, *grob*, *pismo*, tvari: *voda* i apstraktne pojmove: *čas*, *grijeh*, *istina*, *ime*, *slava*. Među njima su mnoge imenice višeznačne i simbolične. Većinom su najčešće Ivanove imenice prepoznatljivo kršćanske zbog Isusa Krista, Sina Božjega koji je utjelovljen i poslan na svijet, Gospodina i kralja, kojega su smatrali prorokom, kojemu je hram bio i mjesto susreta s Ocem, a njegovo je tijelo, razvaljeno kad je došao njegov čas i ponovo sagrađeno, koji je postao grijeh da bi od njega ljude spasio, ponizio se do sluge, čije je ime nad svakim imenom, a djelo trajno. Govori učenicima, mnoštvu, ali i farizejima, Židovima, kao učitelj koji je postavio Šimuna Petra kao stijenu, ljubio Ivana i Mariju te poslao Duha. Dakle, one su i prepoznatljivo Ivanove, u prvotnomu značenju i u mnogim drugima.

6. Zaključak

Sva evanđelja u hrvatskomu istraženomu prijevodu po dva su se svojstva pokazala vrlo jednostavnim tekstovima, ali se Ivanovo evanđelje pokazuje po leksičkim čestotnim obilježjima još jednostavnije. Vidljivo mu je manja leksička raznolikost jer ima manji broj natuknica nego ostala evanđelja (iako je dulje od Markova). Manja mu je i leksička gustoća jer ima manji udio samoznačnica, posebno imenica i pridjeva među pojavnicama; a ima najveći udio suznačnica, posebno zamjenica. Velik je dio najčešćih pedesetak Ivanovih imenica čest i u općemu hrvatskomu jeziku, cijeloj Bibliji ili sinoptičkim evanđeljima, ali neke su čestoćom svojstvene samo Ivanu. Leksička jednostavnost Evanđelja po Ivanu, uz druga jezična i stilska obilježja koja pridonose jednostavnosti, poput sadržajnih ponavljanja i česte uporabe istih riječi, sadržajnih objašnjenja i objašnjenja značenja riječi uz suprotnosti, služe i kao pedagoški prikladno sredstvo za olakšavanje razumijevanja vrlo složenoga teksta. Kako je, dakle, upravo značenjski Ivanovo evanđelje vrlo složeno, ne bi trebalo govoriti o siromaštvu rječnika u njemu budući da je on doista bogat značenjski, već samo o manjemu broju različitih natuknica radi višeznačnosti riječi i teksta. U hrvatskome je prijevodu i tako više različitih natuknica nego što je navedeno za grčki izvornik, razlike su u omjeru Ivanova evanđelja znatno manje nego u grčkomu izvorniku. Moglo bi se reći da je istražen prijevod prilagođen hrvatskomu jeziku i njegovu biblijskomu stilu, što je odlika svakoga kvalitetnoga prijevoda.

7. Literatura

- Alexander, P. i D. (2009) *Enciklopedijski biblijski priručnik*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Baričević, V. (2008) *Jezična raščlamba Ivanova evanđelja*, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu (diplomski rad).
- Baričević, V., Kekelj, M. (2009) Udio vrsta riječi u Ivanovu i Lukinu evanđelju, *Lahor* 4/2, 8: 170–182.
- Barrett, C. K. (1978) *The Gospel According to St. John: An Introduction with commentary and Notes on the Greek Text* (2. izd.), Philadelphia: The Westminster Press (prvo izdanje 1955).
- Botica, S. (2011) *Biblija i hrvatska kulturna tradicija*, Zagreb: Školska knjiga.
- Bratulić, J. (1997) Prijevodi biblijskih tekstova u razvitku hrvatskoga književnog jezika, *Croatica*, XXVII/45–46: 9–15.
- Brown, R. E. (2008) *Uvod u Novi zavjet*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, str. 325–369.
- Cvikić, L., Jelaska, Z. (2007) Morfološka raslojenost imenica u svjetlu inojezičnoga hrvatskoga, *Riječ* 13/2: 66–78.
- Duda, B. (2001) Uvod i napomene uz Novi zavjet, u Kaštelan, J., Duda, B. (ur.) *Biblija*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

- Duda, B., Fućak, J. (1973) *Evandjelje po Ivanu u Biblija*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost (računalna verzija WINDOWS 2002.).
- Dugandžić, I. (2004) *Biblijska teologija novoga zavjeta*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 141–156.
- Dugandžić, I. (2007) Hrvatski prijevodi Biblije (upoznajmo Bibliju), *Glas Koncila*, br. 50 (1747): 12.
- Dugandžić, I. (2012) *Upoznajmo Bibliju*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Fućak, J., Duda, B. (1968) *Evandjelje po Ivanu u Biblija*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Fućak, J. (2002) *Evandjelje po Ivanu*, računalna verzija WINDOWS 2002.
- Fuček, M. (2005) *Čestotni odnosi među kategorijama imeničkih riječi u Bibliji*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu (diplomski rad).
- Grant, R. M. (1963) Chapter 11, The Gospell of John, u *A Historical Introduction to the New Testament*, Harper and Row.
(www.religion-online.org/showchapter.asp?title=1116&C=1231)
- Grčić, M. (1991) “Biblija u hrvatskoj književnosti”, *Bogoslovska smotra*, 61/1–2, 98–99.
- Harrington, D. et all (1997) *Komentar evandjelja i djela apostolskih*, Sarajevo: Vrhbosanska katolička teologija.
- Harris, W. V. (1989) *Ancient Literacy*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 248–84, 328–30.
- Jarak, V. B. (1980) Isus Krist u vjeri kršćanske zajednice Ivanova evandjelja, predgovor u T. Ladan: *Evandjelje po Ivanu*, Sarajevo: Jukić.
- Jelaska, Z. (2007) Načela određivanja sinonima, u J. Mojsieva-Guševa i sur. (ur.) *Filološke studije* 5/2, Skopje—Perm—Ljubljana—Zagreb: Sveučilište Sv. Ćirila i Metoda, Skoplje, 209–220.
- Jelaska, Z. (2008) Ljubiš li me? Ti znaš da te volim: O bliskoznačnicama i raznoznačju, u Mirković, S. (ur.) *Babićev zbornik o 80. obljetnici života*, Slavonski Brod: Ogranak MH, 125–170.
- Jelaska, Z., Kekelj, M., Baričević, V. (2010) Čestotna obilježja imenica Ivanova i Lukina evandjelja, u Turk, M., Opašić, M. (ur.) *Zbornik V. slavističkoga kongresa*, Rijeka.
- Jelaska, Z. i suradnici (2005) *Hrvatski kao drugi i strani jezik*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Just, F. (2005) *New Testament Statistics*,
(<http://catholic-resources.org/Bible/NT-Statistics-Greek.htm>)
- Kizziah, N. (s.a.) King James Bible Statistics,
(<http://www.biblebelievers.com/believers-org/kjv-stats.html>)
- Knowles, M. P. (2008/9) BOOK REVIEW Kasper Bro Larsen, *Recognizing the Stranger: Recognition Scenes in the Gospel of John* (Biblical Interpretation Series, 93. Leiden and Boston: Brill), R46, *Journal of Greco-Roman Christianity and Judaism* 6.
- Köhler, R. (2003) Zur Wachstumsdynamik (Type-Token-Ratio) syntaktischer Funktionen in Texten, u S. Kempgen, U. Schweier, T. Berger (Hrsg.): *Rusistika — Slavistica — Lingvistika; Festschrift für Werner Lehfeldt zum 60. Geburtstag*; München: Sagner, 498–504.

- Kysar, R. (1992) *The Gospel of John*, *The Anchor Bible Dictionary*, New York: Doubleday.
- Lovrec, B., Starić, A. (ur.) (2000) *Enciklopedija Biblije*, Zagreb: Duhovna stvarnost, Kršćanska sadašnjost i Hrvatsko ekumensko biblijsko društvo (izvornik: *The Lion Encyclopedia of the Bible* 1986, prijevod M. Lovrec).
- McCarthy, P. M. (2005) *An assessment of the range and usefulness of lexical diversity measures and the potential of the measure of textual, lexical diversity* (MTLD) [Microfiche], University of Memphis (doktorski rad).
- Marković, I. (2012) *Uvod u jezičnu morfologiju*, Zagreb: Disput.
- Moguš, M., Bratanić, M., Tadić, M. (1999) *Hrvatski čestotni rječnik*, Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta i Školska knjiga.
- Mrakovčić, B. (2006) *Evandjelje po Ivanu*, radovi teološko-pastoralnog tjedna u Rijeci.
- Mrakovčić, B. (2011) Vjera i svjedočanstvo u Ivanovu evanđelju, *Riječki teološki časopis* 19/1: 5–33.
- Mullins, M. (2003) *The Gospel of John — a commentary*, Dublin: Columba Press.
- Neirynek, F. (1997) Sinoptički problem, u Harrington, D. et al (1997) *Komentar evanđelja i djela apostolskih*, Sarajevo: Vrhbosanska katolička teologija, 9–37.
- Perkins, P. (1997) Evandjelje po Ivanu, u Harrington, D. et al (1997) *Komentar evanđelja i djela apostolskih*, Sarajevo: Vrhbosanska katolička teologija, 518–577.
- Pranjković, I. (2005) Suznačne riječi i njihove vrste, *Zagrebačka slavistička škola, Zbornik radova 2004*, Zagreb: Ff Press, 19–27.
- Pranjković, I. (2008) Nepromjenljive riječi i gramatika, u Bečanović, T. (ur.) *Njogoševi dani, zbornik radova*, Cetinje: Univerzitet Crne Gore, Filozofski fakultet Nikšić, 329–335.
- Rebić, A. (ur.) *Opći religijski leksikon*, Zagreb: Leksikografski zavod.
- Rebić, A., Fućak, J., Duda, B. (ur.) (2001) *Jeruzalemska Biblija*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Reddish, M. G. (1997) *An Introduction to Gospels*, Nashville: Abingdon Press.
- Tepert, D. (2001) Glagol “vjеровати” u Iv 3,1–21, u M. Cifrak (ur.) *O kraljevstvu nebeskom novo i staro*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 157–178.
- Tomašić, A., Brkić M. (2012) Udio vrsta riječi u sva četiri evanđelja, *LAHOR* (u tisku).
- Williamson, G. (2009) *Type-Token Ratio* (<http://www.speech-therapy-information-and-resources.com/type-token-ratio.html>), pristup 31. siječnja 2010.

Simplicity and complexity of John’s Gospel vocabulary

The author discusses some lexical features of the Gospel of John, in general and based on the most frequent nouns in Croatian translation (Duda, Fućak

1973, 1985), the mostly used in Catholic liturgy. After an introduction, the tokens from all four Gospels are compared in Greek, Croatian and English (King James Bible), as well as their percentage within the gospels as a whole. The Croatian translation of John has more lemmas than Greek: (1 487 vs. 1 001) and has a somewhat higher lexical variation than in Greek (in Croatian it is 0,1045, while in Greek it is 0,0656), as John in Greek has more tokens (14 226 vs. 15 240). The very fact that the Croatian translation has approx. 48,7% more lemmas than in Greek shows that John in Greek has many polysemic words. Lexical density of John in Croatian is 0,5074 compared to 0,5832 of synoptic gospels (Luke 0,5747, Mark 0,5793 and Matthew 0,5949), mostly due to the much lower number and proportion of adjectives and much larger number and proportion of pronouns. While all gospels are lexically simple (they are less variable and less dense than two primary school Croatian readers of similar size), the Gospel of John is much simpler. That and other linguistic and stylistic features contribute to the simplicity of the fourth gospel: repetitions, explanations, oppositions make it easier to understand, while polysemy and metaphors, especially symbolic meaning work in the opposite direction. It is argued that simplicity is in contraposition to complexity of John's meaning. All simplifications are pedagogically appropriate as they make for semantic complexity of the text — if some language level is very complex, simplify the rest. In the final part of the paper the most frequent fifty in John are compared to the most frequent fifty nouns in synoptic gospels, as well as in the whole Bible and Croatian in general. John shares most of his noun vocabulary with other gospels, the whole Bible and Croatian in general, but sometimes he has absolutely or relatively higher frequency than the rest. However, there are some nouns that appear as the most frequent in his Gospel only, all of them are polysemic: Židov 'Jew', ovce 'sheep', istina 'truth', blagdan 'holiday', zakon 'law', pismo 'scripture', slava 'glory', svjetlost 'light', znamenje 'sign', svjedočanstvo 'testimony'. Hence, one should speak about lexically simple but semantically complex vocabulary of John not only in Croatian.

Key words: John's Gospel, Croatian translation, quantitative linguistics, language features, vocabulary

Ključne riječi: Evanđelje po Ivanu, hrvatski prijevod, kvantitativna lingvistika, jezična obilježja, rječnik